

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

**O'ZBEKISTON BADIY AKADEMIYASI HUZURIDAGI
BADIY TA'LIM YO'NALISHLARIDA PEDAGOG VA MUTAXASSIS KADRLARNI QAYTA
TAYYORLASH HAMDA ULARNING MALAKASINI OSHIRISH MARKAZI**

“RANGTASVIR” YO‘NALISHI

**“KOMPOZITSIYADA USLUB VA BADIY TAHLIL”
MODULI BO‘YICHA**

**O‘QUV-USLUBIY
MAJMUA**

2025

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

**O‘ZBEKISTON BADIY AKADEMIYASI HUZURIDAGI
BADIY TA’LIM YO‘NALISHLARIDA PEDAGOG VA MUTAXASSIS
KADRLARNI QAYTA TAYYORLASH HAMDA ULARNING
MALAKASINI OSHIRISH MARKAZI**

“RANGTASVIR” YO‘NALISHI

**“KOMPOZITSIYADA USLUB VA BADIY TAHLIL”
MODULI BO‘YICHA**

O‘QUV–USLUBIY MAJMUA

Modulning ishchi dasturi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligining
2024-yil 27-dekabrdagi 485-sonli buyrug'i bilan tasdiqlangan oliy ta'lim
muassasalari pedagog kadrlarini qayta tayyorlash va malaka oshirish yo'nalishlari
o'quv reja va dasturlariga muvofiq ishlab chiqilgan.

Tuzuvchilar: professor, A.Nuridinov

Taqrizchilar: professor M.Tashuradov

*Ishchi o'quv dasturi O'zBA huzuridagi Markaz Ilmiy-metodik Kengashining qarori bilan tasdiqqa tavsiya qilingan.
(2025-yil "4" yanvardagi 1-sonli bayonnoma)*

ISHCHI DASTUR

KIRISH

Ushbu dastur O'zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentabrda tasdiqlangan "Ta'lim to'g'risida" Qonuni, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2015-yil 22-iyundagi "Oliy ta'lim muassasalarining rahbar va pedagog kadrlarini qayta tayyorlash va malakasini oshirish tizimini yanada takomillashtirish to'g'risida" PF-4732-son, 2019-yil 27-avgustdagi "Oliy ta'lim muassasalari rahbar va pedagog kadrlarining uzluksiz malakasini oshirish tizimini joriy etish to'g'risida" PF-5789-son, 2019-yil 8-oktabrdagi "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida" PF-5847-son, 2020-yil 21-apreldagi "Tasviriy va amaliy san'at sohasi samaradorligini yanada oshirishga doir chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-4688-son, 2022-yil 28-yanvardagi "2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida" PF-60-son, 2023-yil 25-yanvardagi "Respublika ijro etuvchi hokimiyat organlari faoliyatini samarali yo'lga qo'yishga doir birinchi navbatdagi tashkiliy chora-tadbirlar to'g'risida" PF-14-son, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi "O'zbekiston — 2030" strategiyasi to'g'risida" PF-158-son Farmonlari, shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024 yil 21 iyundagi "Aholi va davlat xizmatchilarining korrupsiyaga qarshi kurashish sohasidagi bilimlarini uzluksiz oshirish tizimini joriy qilish chora-tadbirlari to'g'risida" PQ-228-son, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021 yil 17 fevraldagi "Sun'iy intellekt texnologiyalarini jadal joriy etish uchun shart-sharoitlar yaratish chora-tadbirlari to'g'risida" PQ-4996-son qarorlari va O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Oliy ta'lim muassasalari rahbar va pedagog kadrlarining malakasini oshirish tizimini yanada takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" 2019-yil 23-sentabrdagi 797-son "O'zbekiston Badiiy akademiyasi huzuridagi Badiiy ta'lim yo'nalishlarida pedagog va mutaxassis kadrlarni qayta tayyorlash hamda ularning malakasini oshirish markazi faoliyatini tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida" 2021-yil 21-iyundagi 385-son hamda "Oliy ta'lim tashkilotlari rahbar va pedagog kadrlarini qayta tayyorlash va malakasini oshirish tizimini samarali tashkil qilish chora-tadbirlari to'g'risida" 2024-yil 11-iyuldagi 415-son Qarorlarida belgilangan ustuvor vazifalar mazmunidan kelib chiqqan holda tuzilgan bo'lib, u oliy ta'lim muassasalari pedagog kadrlarining kasb mahorati hamda innovatsion kompetentligini rivojlantirish, sohaga oid ilg'or xorijiy tajribalar, yangi bilim va malakalarni o'zlashtirish, shuningdek amaliyotga joriy etish ko'nikmalarini takomillashtirishni maqsad qiladi.

Dastur doirasida berilayotgan mavzular ta'lim sohasi bo'yicha pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish mazmuni, sifati va ularning tayyorgarligiga qo'yiladigan umumiy malaka talablari va o'quv rejalari asosida shakllantirilgan bo'lib, amaliy san'atda kompozitsion yechim masalalari bo'yicha tegishli bilim, ko'nikma va malakaga ega bo'lishga yo'naltirilgan.

Kursning maqsadi va vazifalari

Oliy ta'lim muasasalari pedagog kadrlarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish kursining **maqsadi** pedagog kadrlarning innovatsion yondashuvlar asosida o'quv-tarbiyaviy jarayonlarni yuksak ilmiy-metodik darajada loyihalashtirish, sohadagi ilg'or tajribalar, zamonaviy bilim va malakalarni o'zlashtirish va amaliyotga joriy etishlari uchun zarur bo'ladigan kasbiy bilim, ko'nikma va malakalarini takomillashtirish, shuningdek ularning ijodiy faolligini rivojlantirishdan iborat

Kursning **vazifalariga** quyidagilar kiradi:

“**Rangtasvir**” yo'nalishida pedagog kadrlarning kasbiy bilim, ko'nikma, malakalarini takomillashtirish va rivojlantirish;

- pedagoglarning ijodiy-innovatsion faollik darajasini oshirish;

- pedagog kadrlar tomonidan zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, zamonaviy ta'lim va innovatsion texnologiyalar sohasidagi ilg'or xorijiy tajribalarning o'zlashtirilishini ta'minlash;

- o'quv jarayonini tashkil etish va uning sifatini ta'minlash borasidagi ilg'or xorijiy tajribalar, zamonaviy yondashuvlarni o'zlashtirish;

“**Rangtasvir**” yo'nalishida qayta tayyorlash va malaka oshirish jarayonlarini fan va ishlab chiqarishdagi innovatsiyalar bilan o'zaro integratsiyasini ta'minlash:

Tinglovchi:

- kompozitsiya va uslubning o'zaro aloqasini;
- kompozitsiyaning asar uslubi bilan bog'liqligini;
- kompozitsiyaning badiiy ifodasi va uslubiy xususiyatlarini;
- uslub va kompozitsiya orqali san'at asarida muallifning niyatini ifodalashni;
- klassik va zamonaviy kompozitsion uslublarni;
- klassik san'atda kompozitsiya va uslubi o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni;
- zamonaviy san'atda kompozitsiyaning yangi yondashuvlarini;
- kompozitsion uslubni shakllantiruvchi tarixiy va madaniy omillarni;
- rangtasvirda asosiy texnikalar va uslublarni;

- rangtasvirda ishlatiladigan asosiy texnikalar va ularning metodikasini;
- akvarel, moy bo'yoqlar, pastel va boshqa texnikalarni;
- rangtasvir uslublarini o'qitishda metodik yondashuvlarni;
- rang va kompozitsiya o'rtasidagi bog'liqlikni;
- rang va kompozitsiya o'rtasidagi muvozanat va uyg'unlikni yaratish metodikasini **bilishi** kerak.;
- kompozitsiyadagi rang, shakl va hajmning badiiy ta'sirini tahlil qilish;
- ranglar orqali kompozitsiyada uslubiy mohiyatni ifodalash;
- shakl va hajmning kompozitsiyadagi badiiy rolini ochib berish;
- rang, shakl va hajmning badiiy ifoda vositalari sifatida ishlatish;
- badiiy tahlilda kompozitsiyaning strukturaviy jihatlarini aniqlash;
- asar kompozitsiyasining umumiy strukturasini badiiy tahlil qilish;
- kompozitsiyaning elementlarini tahlil qilishda uslubiy yondashuvlarni aniqlash;
- kompozitsiyaning turli xil strukturalari va ularning asar mazmuniga ta'sirini aniqlash;
- ranglar yordamida kompozitsiya tuzilishini o'rgatish;
- ranglar bilan ishlashda metodik yondashuvlar va amaliy mashg'ulotlarni ishlab chiqish;
- rangtasvirda naturalistik va idealistik uslublardan foydalanish;
- naturalistik va idealistik rangtasvir uslublarining o'ziga xos xususiyatlarini ochib berish;
- uslublar yordamida mashg'ulotlar o'tkazish metodikalaridan foydalanish **ko'nikmalariga** ega bo'lishi lozim;
- uslubiy jihatdan simmetrik va asimmetrik kompozitsiyalarning o'ziga xos xususiyatlarini baholash;
- kompozitsiyada simmetriya va asimmetriyaning mazmun va shaklga ta'sirini aniqlash;
- uslubiy o'zgarishlar va kompozitsiyaning rivojlanish jarayonini tizimlashtirish;
- uslubning kompozitsiyada o'zgarishini tahlil qilish;
- san'at tarixidagi uslubiy o'zgarishlar va kompozitsiyaga ta'sirini aniqlash;
- rangtasvirda realistik va idealistik yondashuvlarni ahamiyatini ochib berish;
- rangtasvirda dinamik va statik kompozitsiyalarni yaratish;
- dinamik va statik kompozitsiyalarning rangtasvirdagi o'ziga xos xususiyatlarini baholash;

- statik va dinamik elementlar bilan ishlashda metodik yondashuvlardan foydalanish;
- rangtasvirda harakat va statikaning uygʻunligini yaratish;
- rangtasvirda kompozitsion erkinlik va nazoratni olib borish *malakalariga* ega boʻlishi zarur.

Modulni tashkil etish va oʻtkazish boʻyicha tavsiyalar

“Kompozitsiyada uslub va badiiy tahlil” moduli maʼruza va amaliy mashgʻulotlar shaklida olib boriladi.

Kursni oʻqitish jarayonida taʼlimning zamonaviy metodlari, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari qoʻllanilishi, shuningdek, maʼruza darslarida zamonaviy kompyuter texnologiyalari yordamida taqdimot va elektron-didaktik texnologiyalarni;

- oʻtkaziladigan amaliy mashgʻulotlarda ustaxonalar, sohaga oid muassasalar va soha mutaxassislarining ijodiy ustaxonalarida tashkil etilishi, badiiy taʼlimning muhim taʼlim metodlarini qoʻllash nazarda tutiladi.

Modulning oʻquv rejadagi boshqa modullar bilan bogʻliqligi va uzviyligi

“Kompozitsiyada uslub va badiiy tahlil” moduli boʻyicha mashgʻulotlar oʻquv rejasidagi “Raqamli universitet” modeli va oliy taʼlim jarayonini boshqarishning axborot tizimlari”, “Taʼlim menejerining innovatsion kompetentligi” kabi modullar bilan uzviy aloqadorlikda olib boriladi.

Modulning oliy taʼlimdagi oʻrni

Modulni oʻzlashtirish orqali tinglovchilar badiiy taʼlimning taʼlim va tarbiya jarayonlarini oʻrganish, ularni tahlil etish, amalda qoʻllash va baholashga doir kasbiy kompetentlikka ega boʻladilar.

MODUL BOʻYICHA SOATLAR TAQSIMOTI

№	Modul mavzulari	Auditoriya oʻquv yuklamasi			
		Jami	Nazariy	Amaliy mashgʻulot	Koʻchma mashgʻulot
1	Kompozitsiya va uslubning oʻzaro aloqasi. Kompozitsiyaning asar uslubi bilan bogʻliqligi	2	2		

2	Kompozitsiyaning badiiy ifodasi va uslubiy xususiyatlari. Uslub va kompozitsiya orqali san'at asarida muallifning niyatini ifodalash	2	2		
3	Klassik va zamonaviy kompozitsion uslublar. Klassik san'atda kompozitsiya va uslubiy o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik	2	2		
4	Zamonaviy san'atda kompozitsiyaning yangi yondashuvlari. Kompozitsion uslubni shakllantiruvchi tarixiy va madaniy omillar	2		2	
5	Kompozitsiyadagi rang, shakl va hajmning badiiy ta'siri. Ranglar orqali kompozitsiyada uslubiy niyatni ifodalash	2		2	
6	Shakl va hajmning kompozitsiyadagi badiiy rolini tahlil qilish. Rang, shakl va hajmning badiiy ifoda vositalari sifatida ishlatilishi	2		2	
7	Badiiy tahlilda kompozitsiyaning strukturaviy jihatlar	2		2	
8	Kompozitsiyaning elementlarini tahlil qilishda uslubiy yondashuvlar	2		2	
9	Kompozitsiyada simmetriya va asimmetriya: uslubiy jihatlar. Simmetriya va asimmetriya kompozitsiyadagi badiiy ta'sir	2		2	
10	Uslubiy jihatdan simmetrik va asimmetrik kompozitsiyalarning o'ziga xos xususiyatlari	2		2	
11	Uslubiy o'zgarishlar va kompozitsiyaning rivojlanish jarayoni. Uslubning kompozitsiyada vaqt o'tishi bilan qanday o'zgarishi	2		2	
12	Asar ichidagi elementlar o'rtasida muvozanatni ta'minlash. Kompozitsion nisbiyatni ishlab chiqishda uslubiy tamoyillar	2		2	
	Jami:	24	6	18	

NAZARIY MASHG'ULOTLAR MAZMUNI

1-mavzu. Kompozitsiya va uslubning o'zaro aloqasi. Kompozitsiyaning asar uslubi bilan bog'liqligi. (2 soat).

Kompozitsiya va uslubning o'zaro aloqasi, adabiy asarlarning tuzilishini va ularning badiiy ifodalarini chuqur tushinishda muhim ahamiyatga ega. Kompozitsiya — bu asarning ichki tuzilishi, voqealar va obrazlarning qanday joylashganligi, ularning o'zaro bog'liqligini aniqlaydi. Uslub esa asarda ishlatilgan til va ifodalar usulini, shuningdek, yozuvchining o'ziga xos badiiy uslubini belgilaydi. Kompozitsiya asar uslubiga bevosita ta'sir qiladi, chunki har qanday kompozitsion tuzilma ma'lum bir uslubiy yondashuvni talab qiladi. Masalan, adabiy asarlarning kompozitsiyasida syujetning rivojlanishi, obrazlarning shakllanishi va voqea sodir bo'lishining tartibi uslubga ta'sir ko'rsatadi. Uslub esa badiiy asarning mazmunini qanday ifodalashni, qaysi uslublar va til vositalari orqali ifodalashni belgilaydi.

Kompozitsiya va uslub o'zaro chambarchas bog'liqdir. Kompozitsiyaning tuzilishi asar uslubining xususiyatlariga mos kelishi kerak. Agar asar realizm uslubida yozilgan bo'lsa, uning kompozitsiyasi ko'proq real hayotga mos keladigan voqealar va obrazlarni, tartibni aks ettiradi. Romantizm yoki modernizm kabi uslublarda esa kompozitsiya ko'proq abstrakt va ideallashgan jihatlarga yo'naltiriladi.

Uslubiy elementlar — metafora, personifikatsiya, simbolizm, stilistik o'zgarishlar— kompozitsion elementlar bilan birgalikda ishlaydi. Misol uchun, asarning muayyan kompozitsiyasi (boshqacha qilib aytganda, syujet yoki voqealar ketma-ketligi) uslubiy elementlar bilan qo'llab-quvvatlanadi va ularning badiiy maqsadga erishishiga yordam beradi. Uslub va kompozitsiya o'rtasidagi o'zaro aloqaning to'g'ri va muvofiqligi asarning badiiy kuchini va chuqurligini ta'minlaydi.

2-mavzu. Kompozitsiyaning badiiy ifodasi va uslubiy xususiyatlari.

Uslub va kompozitsiya orqali san'at asarida muallifning niyatini ifodalash. (2 soat).

Kompozitsiyaning badiiy ifodasi va uslubiy xususiyatlari san'at asarini yaratishda muallifning niyatini ifodalashning asosiy vositalaridan biridir. Kompozitsiya va uslub birgalikda asar mazmunini va badiiy maqsadni aniq va samarali tarzda namoyon etadi.

Kompozitsiya asarning ichki tuzilishini, voqealar rivojini, obrazlar orasidagi munosabatlarni va badiiy ifodaning tizimini belgilaydi. Kompozitsiyaning badiiy ifodasi asar voqealarini qanday tartibda taqdim etish, qanday usullar bilan o'quvchining e'tiborini jalb qilish, obrazlarni qanday ravishda ko'rsatish masalalarini o'z ichiga oladi. Asar kompozitsiyasi muallifning niyatini

amalga oshirishda xizmat qiladi, ya'ni u o'z g'oyasini qanday tarzda va qanday uslubda ifodalashni tanlaydi. Kompozitsiya orqali muallif o'quvchiga ma'lum bir his-tuyg'ularni, ma'naviy holatlarni yoki fikrlarni etkazadi.

Uslub esa badiiy asarda muallifning til va ifoda vositalari orqali o'z niyatini ifodalash usulidir. Uslubiy xususiyatlar, jumladan, so'z tanlovi, figurativ tasvirlar, stilistik vositalar (metafora, personifikatsiya, simbolizm va boshqalar) kompozitsiya bilan uyg'un bo'lib, muallifning g'oyasini yanada kuchaytiradi. Uslub orqali muallif o'z his-tuyg'ularini, dunyoqarashini va fikrlarini o'quvchiga taqdim etadi, uni ma'lum bir ruhiy holatga kiritadi.

Uslub va kompozitsiya orqali san'at asarida muallifning niyatini ifodalashning asosiy maqsadi — o'quvchiga kerakli ma'lumotni, his-tuyg'uni, yoki fikrni etkazish va asar orqali ma'lum bir ta'sir ko'rsatishdir. Kompozitsiya, uslub va niyatning uyg'unligi asarni to'liq va aniq ifodalashga yordam beradi. Masalan, dramatik asarlarda kompozitsiyaning konstruktiv tuzilishi va uslubning kuchli dramatismni yaratishdagi roli juda muhimdir. Badiiy asarda kompozitsiya va uslub bir-birini to'ldiradi va asar maqsadiga xizmat qiladi. Har ikkisi ham muallifning yaratgan obrazlarini, syujetini va mavzusini o'quvchiga samarali tarzda etkazishga yordam beradi.

3-mavzu. Klassik va zamonaviy kompozitsion uslublar. Klassik san'atda kompozitsiya va uslubi o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik. (2 soat).

Klassik va zamonaviy kompozitsion uslublar san'atning turli davrlarida shakllangan va o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lgan yondashuvlardir. Klassik san'atda kompozitsiya va uslubi o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik aniq va qat'iy belgilangan prinsiplar asosida qurilgan bo'lsa, zamonaviy san'atda bu o'zaro aloqalar ko'proq tajriba, innovatsiya va ozodlikka asoslangan.

Klassik san'atda kompozitsiya, asar tuzilmasining tartibi va voqealar ketma-ketligi aniq belgilangan va uslubga mos ravishda ishlangan. Uslub esa ma'lum badiiy norma va qoidalarga asoslanadi, ya'ni, idealizm, harmoniyani va go'zallikni ifodalashga yo'naltirilgan. Klassik kompozitsiya syujetning aniq rivojlanishini, obrazlarning to'g'ri tashkil etilishini, va o'quvchi yoki tomoshabinni ma'lum bir fikrga yoki his-tuyg'uga yetaklashni nazarda tutadi. Kompozitsiyaning asosiy qoidalari, masalan, asar ichidagi voqealar ketma-ketligi, o'yin vaqti, tarixiy muhit yoki obrazlarning o'zaro munosabatlari, uslubga to'g'ri keladi va bir-birini to'ldiradi. Klassik uslubda kompozitsiya va uslubning o'zaro bog'liqligi shundaki, kompozitsiyaning tuzilishi uslubning estetik maqsadlarini amalga oshirishga xizmat qiladi. Masalan, grek va rim klassik san'ati aniq kompozitsion qoidalarga, simmetriya, balans va proporsiyalarga asoslanadi. Bu asarlar uslubda go'zallik va ideal obrazlarni yaratishga intiladi, kompozitsiyaning har bir qismi esa bu maqsadga xizmat qiladi. San'atda ko'rish va ifodalashning yuqori darajasi hamda

uslubning aniqligi, asar tuzilmasining tartibi bilan bog'liq bo'ladi. Uslub va kompozitsiya orasidagi aloqalar mukammallikni va ma'lum bir estetik idealni targ'ib qiladi.

Zamonaviy san'atda esa kompozitsiya va uslub o'rtasidagi bog'liqlik ancha erkinroq va tajribaga asoslangan. Uslubda rasmiy qoidalarga rioya qilishning o'rniga, yangi usullar va badiiy izlanishlar paydo bo'ladi. Zamonaviy kompozitsion uslublar ko'pincha tajriba, o'zgacha va noan'anaviy usullardan iborat bo'lib, kompozitsiya va uslub o'rtasidagi bog'liqlik ko'proq o'zgarmoqda. Har bir asar o'zining individual yondashuvini talab qiladi va ko'p hollarda syujet yoki voqealar ketma-ketligi an'anaviy kompozitsiya strukturasidan chiqib, kengroq va erkin ifodalashni maqsad qiladi. Zamonaviy kompozitsiyada uslub va tuzilma o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik ko'proq tajriba va ozodlikni aks ettiradi. Masalan, modernizm yoki postmodernizm kabi san'at yo'nalishlarida kompozitsiya an'anaviy qoidalaridan chetlashib, fragmentar va ko'pincha noaniq bo'ladi. Bu uslublar tasviriy vositalar, til va stilistik elementlarning yangi, eksperimental ishlatilishini rag'batlantiradi. Uslub va kompozitsiyaning o'zaro aloqasi va o'zgarishi asarlarning dinamikligini, o'ziga xosligini va badiiy ifodaning xilma-xilligini ta'minlaydi.

Klassik san'atda kompozitsiya va uslub o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik tartib, simmetriya va go'zallikka asoslangan bo'lsa, zamonaviy san'atda bu aloqalar ko'proq eksperiment, erkinlik va individual yondashuvni o'z ichiga oladi. Har ikkala davrda ham asar muallifining niyatini ifodalash uchun kompozitsiya va uslubning uyg'un ishlashi muhim rol o'ynaydi, ammo zamonaviy san'atda bu bog'liqlik ko'proq innovatsion va rivojlanayotgan xususiyatlarga ega.

AMALIY MASHG'ULOTLAR MAZMUNI

4-mavzu: Zamonaviy san'atda kompozitsiyaning yangi yondashuvlari.

Kompozitsion uslubni shakllantiruvchi tarixiy va madaniy omillar. (2 soat).

Zamonaviy san'atda kompozitsiyaning yangi yondashuvlari ko'plab yangiliklarni va eksperimental usullarni o'z ichiga oladi. Bu yondashuvlar san'atning rivojlanishi va ijtimoiy, madaniy jarayonlarning ta'siri bilan shakllandi. Zamonaviy kompozitsiyaning asosiy xususiyatlaridan biri, an'anaviy qoidalaridan chetga chiqish va yangi estetik yondashuvlarga o'tishdir. Kompozitsiya endi aniq tuzilmalarga va tartiblarga bog'liq emas, balki asar muallifining shaxsiy va estetik qarashlari orqali shakllanadi. Zamonaviy san'atda kompozitsiyaning yangi yondashuvlari ko'pincha bo'sh joylardan foydalanish, fragmentarlik, simmetriya va balansdan qochish kabi elementlarni o'z ichiga oladi. Bu asarlarning maqsadi ko'proq tomoshabinni o'ylantirish, unga ochiq savollar berish va izlanishlarni rag'batlantirishdir. Masalan, kubizmda kompozitsiya vaqtning va fazoning

kesishgan nuqtalarida shakllanadi, obrazlar esa bir nechta burchakdan ko'rsatiladi. Bu yondashuv kompozitsiyani harakat, o'zgaruvchanlik va ko'p qatlamlilik orqali ifodalashga qaratilgan.

Modernizm va postmodernizm kabi san'at yo'nalishlarida kompozitsiya va uslubning o'zgarishi ijtimoiy va madaniy o'zgarishlarga javoban yuzaga kelgan. Zamonaviy san'atda kompozitsion tuzilma ko'pincha o'zgacha, erkin va notekis bo'ladi. Bu yangi kompozitsion yondashuvlar san'atda individual yondashuvni kuchaytiradi va muallifning ichki dunyosini yanada boyroq va to'liqroq aks ettiradi. Asar ko'pincha tomoshabinning o'zi tomonidan kashf etiladigan elementlar, yaxlit bo'lmagan kompozitsion qismlar va yangi tasviriy vositalar orqali yaratiladi. Zamonaviy san'atda kompozitsiya va uslubning yangi shakllanishida tarixiy va madaniy omillar muhim rol o'ynaydi. Ijtimoiy o'zgarishlar, texnologik rivojlanish, va madaniy transformatsiyalar san'atda yangi estetik yondashuvlarni yuzaga keltirdi. Masalan, industrial inqilob, urushlar, va post-industriyal jamiyatlar san'atning yangi shakllariga ilhom berdi. Yangi texnologiyalar va ommaviy axborot vositalarining rivojlanishi ham san'atning ifoda vositalarini kengaytirdi va kompozitsiya sohasida yangi imkoniyatlar yaratdi. Bundan tashqari, zamonaviy san'atda globalizatsiya va madaniyatlararo o'zaro aloqalar kompozitsiyaning yangi shakllarini yaratishga turtki bo'ldi. Madaniy o'zgarishlar va an'analar aralashuvi, ko'p qirrali va interaktiv uslublar paydo bo'lishiga sabab bo'ldi. Kompozitsiya endi nafaqat bir nechta madaniy elementlarni o'zida jamlashni, balki ularni yangi kontekstda, zamonaviy dunyoqarash orqali ifodalashni o'z ichiga oladi.

Shu tariqa, zamonaviy san'atda kompozitsiyaning yangi yondashuvlari san'atkorlarning shaxsiy izlanishlari va ijtimoiy, madaniy o'zgarishlarga javob sifatida shakllanadi. Bu yondashuvlar, an'anaviy kompozitsion qoidalardan chetga chiqish va san'atni tomoshabinni o'ylantiruvchi va interaktiv shaklda yaratishga intilishni ifodalaydi. Tarixiy va madaniy omillar esa zamonaviy kompozitsiyaning shakllanishida asosiy ta'sir ko'rsatgan kuchlardan biridir.

5-mavzu: Kompozitsiyadagi rang, shakl va hajmning badiiy ta'siri. Ranglar orqali kompozitsiyada uslubiy niyatni ifodalash. (2 soat).

Kompozitsiyadagi rang, shakl va hajm san'at asarining badiiy ta'sirini yaratishda juda muhim rol o'ynaydi. Bu elementlar orqali san'atkor o'zining estetik va uslubiy niyatlarini ifodalaydi, asarning ruhini va ma'nosini shakllantiradi. Ranglar, shakllar va hajmlar asarda faqat tashqi ko'rinishni aks ettiribgina qolmay, balki tomoshabinning his-tuyg'ularini, dunyoqarashini va idrokini o'zgartirishga xizmat qiladi.

Rang kompozitsiyaning birinchi navbatdagi vositasidir. Ranglar orqali san'atkor o'z asarida muayyan hissiyotlarni, kayfiyatni yoki atmosferani yaratadi. Masalan, iliq ranglar (qizil, sariq, apelsin) asarlarda energiya, harorat va

dinamizmni ifodalaydi, sovuq ranglar (ko'k, yashil, binafsha) esa sokinlik, tinchlik yoki melankoliyani yaratadi. Ranglarning intensiteti ham asarning badiiy niyatini ifodalashda katta ahamiyatga ega. Kuchli va yorqin ranglar biror dramatik holatni yoki kuchli emotsional ta'sirni ko'rsatishi mumkin, ayni paytda yumshoq va past ranglar asarga noziklik va romantik ruh berishi mumkin. Shakl esa kompozitsiyaning struktural asosi bo'lib, asarda obrazlarning qanday tuzilishini, qanday joylashishini va ular orasidagi munosabatlarni belgilaydi. Geometrik shakllar (kublar, to'rtburchaklar, doiralar) an'anaviy va klassik san'atda ko'proq idealizm, tartib va simmetriya bilan bog'liq bo'lsa, organik shakllar (bilan o'simlik va hayvonot olami bilan bog'liq shakllar) ko'proq tabiiylik va erkinlikni anglatadi. Shakl orqali kompozitsiyadagi elementlarning bir-biriga bo'lgan ta'siri va tartibi ifodalanadi. Kuchli, og'ir shakllar dramatismni oshirishi mumkin, yengil va nozik shakllar esa sokinlik yoki hafiflik hissini uyg'otadi.

Hajm kompozitsiyadagi uchinchi asosiy elementdir. U asar ichidagi elementlarning makon va fazodagi joylashishini, ularning tomoshabin tomonidan qanday qabul qilinishini belgilaydi. Hajm orqali san'atkor asar ichidagi asosiy va ikkilamchi elementlarni ajratib ko'rsatishi, ularni bir-biriga nisbatan ahamiyatini ifodalashi mumkin. Katta hajmdagi elementlar kuch va ahamiyatni ifodalasa, kichik hajmdagi elementlar noziklik va detalga e'tibor qaratadi. Hajmni va proporsiyalarni boshqarish orqali asarda balansi yoki notekislik yaratish, tomoshabinning his-tuyg'ulariga ta'sir ko'rsatish mumkin.

Ranglar orqali kompozitsiyada uslubiy niyatni ifodalash san'atkorning badiiy niyatiga va uslubiga bog'liq. Masalan, ekspressionizmga kuchli va jahl bilan ishlangan ranglar, dramatik va intensiv emotsiyalarni ifodalashga yordam beradi. Romantizmga esa past, nozik ranglar bilan ishlash, asarda tasvirlangan obrazlarning ichki dunyosini va ularning his-tuyg'ularini yanada boyitadi. Uslubiy niyatni ifodalashda ranglar yordamida obrazlar va voqealar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik va tasvirlarning ruhini aks ettirish mumkin. Rang, shakl va hajm kompozitsiyaning muhim elementlari bo'lib, ular badiiy asarlarning mazmunini, hissiyotlarini va uslubini ifodalashda katta ahamiyatga ega. Ranglar orqali kayfiyat yaratish, shakllar orqali tuzilma va tartibni belgilash, hajm orqali esa fazo va ahamiyatni ta'kidlash san'at asarining badiiy ta'sirini kuchaytiradi.

6-mavzu: Shakl va hajmning kompozitsiyadagi badiiy rolini tahlil qilish.

Rang, shakl va hajmning badiiy ifoda vositalari sifatida ishlatilishi. (2 soat).

Shakl va hajm kompozitsiyada badiiy ifoda vositalari sifatida muhim rol o'ynaydi. Har ikkisi ham san'at asarida tuzilma, ma'no va hissiyotlarni yaratish uchun ishlatiladi. Shakl va hajmning badiiy roli, asarning vizual va estetik ta'sirini kuchaytirishda, tomoshabin bilan o'zaro aloqada bo'lishda katta ahamiyatga ega.

Shakl, asardagi elementlarning tashqi ko'rinishini va ularning qanday joylashishini aniqlaydi. Ularning geometrik yoki organik bo'lishi asarning umumiy tuzilishini, ruhini belgilaydi. Geometrik shakllar, masalan, to'rtburchaklar, kvadratlar, doiralar va uchburchaklar kompozitsiyani tartibga soladi, simmetriya yaratadi va asarga aniq bir tuzilma beradi. Shakllar orqali muallif asar ichidagi asosiy va ikkilamchi elementlarning o'zaro bog'liqligini, ularning ahamiyatini va o'zaro ta'sirini ko'rsatadi. Organik shakllar esa tabiiy va o'zaro erkin munosabatlarni aks ettiradi, bu esa asar ichida soddalik va tabiiylikni yaratadi.

Hajm esa asarda elementlarning makon va fazodagi o'lchamlarini belgilaydi. Hajm orqali kompozitsiyada ob'ektlarning ahamiyatini ajratib ko'rsatish, ularning bir-biriga nisbatan o'rnini belgilash mumkin. Katta hajmdagi elementlar ko'pincha asosiy va muhim obrazlarni ifodalaydi, kichik hajmdagi elementlar esa nozik va sekundar jihatlarni aks ettiradi. Hajm kompozitsiyadagi tinchlik yoki harakatni ifodalash uchun ham ishlatiladi. Masalan, katta, og'ir elementlar kuchli, dramatik ta'sir yaratadi, kichik va nozik elementlar esa yumshoq va tinch atmosferani yaratadi. Hajm, shuningdek, fazo va dinamizmni aks ettirishga yordam beradi, ob'ektlar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni va dinamikani ko'rsatadi.

Rang, shakl va hajmning badiiy ifoda vositalari sifatida ishlatilishi, ularning har birining o'ziga xos badiiy imkoniyatlari orqali amalga oshiriladi. Ranglar hissiyotlarni, kayfiyatlarni va ma'nolarni ifodalashda ishlatiladi. Shakllar kompozitsiyaning strukturasini yaratadi va obrazlarni belgilashda yordam beradi. Hajm esa obrazlarning fazodagi ahamiyatini, o'zaro munosabatlarini va dinamizmini ko'rsatadi.

Rang va shaklning o'zaro aloqasi kompozitsiyaning emotsional ta'sirini kuchaytiradi. Masalan, iliq ranglar bilan ishlangan geometrik shakllar kuchli va energiya to'la obrazlar yaratadi, sovuq ranglar esa organik shakllar orqali sokinlik va tinchlikni aks ettiradi. Ranglar va hajm esa birgalikda kompozitsiyaning dramatik yoki sokin ruhini yaratadi. Kichik hajmdagi ranglar orasidagi kontrast, kompozitsiyaning o'zgaruvchanligini va ta'sirchanligini oshiradi. Shakl va hajm birgalikda ifodalanadigan kompozitsiya ko'pincha estetik birlik va uyg'unlik yaratadi. Shakllarning o'rtasidagi simmetriya, hajmning tarqatilishi va ranglarning uyg'unligi san'at asarining vizual go'zalligini oshiradi. Bu orqali muallif tomoshabinni ma'lum bir hissiyotga yoki fikrga yo'naltirishi mumkin.

Shakl va hajm kompozitsiyaning badiiy ifoda vositalari sifatida, ranglar bilan birgalikda, asar maqsadini amalga oshirishda xizmat qiladi. Har bir elementning o'zi va bir-biriga bo'lgan ta'siri asarning mazmuni, hissiyati va estetik qiymatini belgilaydi. Rang, shakl va hajm birlashganida, ular san'at asarini ko'proq ta'sirchan, chuqur va ma'no to'la qiladi.

7-mavzu: Badiiy tahlilda kompozitsiyaning strukturaviy jihatlari. (2 soat).

Badiiy tahlilda kompozitsiyaning strukturaviy jihatlari san'at asarining tuzilmasini va uning tarkibiy qismlarining o'zaro aloqasini o'rganishni anglatadi. Kompozitsiyaning strukturaviy jihatlari asar ichidagi elementlarning joylashuvi, ularning bir-biriga nisbatan ahamiyati va o'zaro bog'lanishlari orqali asarning estetik va mazmuniy jihatlarini tushunishga yordam beradi.

Kompozitsiyaning strukturasi bir necha asosiy komponentlardan iborat bo'ladi: asar tuzilmasi, elementlarning joylashuvi, simmetriya yoki asimmetriya, ritm, balansi, va markazga e'tibor qaratish. Bu elementlar birgalikda asar tuzilmasining mustahkamligini va izchilligini ta'minlaydi.

Asar tuzilmasi birinchi navbatda, asardagi voqealar, obrazlar va tafsilotlarning qanday joylashishini belgilaydi. Kompozitsiya strukturasi voqea va obrazlarning tizimi va ularning o'zaro munosabatlari muhim rol o'ynaydi. Asar tuzilmasi orqali muallif o'quvchi yoki tomoshabinni qanday yo'naltirishni, qanday hissiyotlarni va ma'nolarni ifodalashni maqsad qiladi. Simmetriya va asimmetriya kompozitsiyaning muhim strukturaviy jihatlari hisoblanadi. Simmetriya asar ichidagi elementlarning muvozanatli va tartibli joylashishini bildiradi, bu esa asarga barqarorlik va mustahkamlik beradi. Asimmetriya esa elementlarning notekis joylashishi, bu esa asarga dinamiklik, harakat va g'ayrioddiylikni keltiradi. Ritm kompozitsiyaning boshqa muhim strukturaviy jihati bo'lib, bu voqealar yoki obrazlarning takrorlanishi, ularning temp va harakatidagi o'zgarishlarni bildiradi. Ritm asarda bir muvozanat yaratadi va tomoshabinning diqqatini bir joyga qaratadi. U asar ichidagi elementlarning vaqt o'tishi va fazo bo'yicha qanday o'zgarishini ko'rsatadi.

Kompozitsiyaning balansi asar ichidagi elementlarning o'zaro tengligini va ulardan birining boshqasini ortda qoldirmasligini ta'minlaydi. Asar ichidagi elementlar orasidagi muvozanatni yaratish orqali san'atkor tomoshabinga muvozanatli va estetik jihatdan yoqimli tasvir yaratadi. Boshqa tomondan, balansning buzilishi yoki notekisligi asarga dramatik ta'sir ko'rsatishi mumkin. Markazga e'tibor qaratish, asar tuzilmasidagi asosiy elementga yoki mavzuga diqqatni jalb qilishdir. Asar ichidagi markaziy nuqta, tomoshabinni asar mazmuniga yo'naltiradi va uning diqqati o'sha joyda to'planadi. Bu kompozitsiyaning muvaffaqiyatli tashkil etilishida muhim o'rin tutadi.

Badiiy tahlilda kompozitsiyaning strukturaviy jihatlari asarning ichki tuzilishini chuqur anglashga yordam beradi. Bu elementlar birgalikda asar maqsadini amalga oshirish, tomoshabinning his-tuyg'ularini uyg'otish, va uni ma'lum bir fikrga yoki kayfiyatga yo'naltirish uchun xizmat qiladi. Strukturaviy jihatlar asarning badiiy ahamiyatini va estetik qiymatini oshiradi.

**8-mavzu: Kompozitsiyaning elementlarini tahlil qilishda
uslubiy yondashuvlar. (2 soat).**

Kompozitsiyaning elementlarini tahlil qilishda uslubiy yondashuvlar san'at asarining har bir komponentining estetik va badiiy ma'nosini tushunishga yordam beradi. Har bir kompozitsion element — rang, shakl, hajm, ritm, harakat, balansi va markaz — muayyan uslubiy usullar orqali ifodalanadi. Uslubiy yondashuvlar esa bu elementlarning qanday ishlatilishini, tomoshabinning qanday his-tuyg'ularini va fikrlarini uyg'otishini belgilaydi. Uslubiy yondashuvlar asar muallifining estetik qarashlari va maqsadlariga bog'liq bo'lganligi sababli, har bir uslubda kompozitsiyaning elementlari o'ziga xos tarzda ishlatiladi. Masalan, klassik san'atda kompozitsiyaning simmetriya va tartibga asoslangan elementlari kuchli bo'lishi mumkin, bu esa tasvirning muvozanatli va go'zal bo'lishini ta'minlaydi. Uslub sifatida idealizm va harmoniyaning ustuvorligi seziladi, ranglar ko'proq sokin va tinchlantiruvchi bo'ladi.

Modernizm va postmodernizm kabi uslublarda esa kompozitsiyaning elementlari ko'proq erkin va tajriba qilishga asoslangan bo'ladi. Masalan, kubizmda shakllar ko'p burchakli va kesilgan bo'lib, bir vaqtning o'zida turli nuqtalardan ko'rsatiladi. Uslubda kompozitsiyaning elementlari o'zgaruvchan va fragmentar tarzda ishlatiladi, bu esa vaqt va fazo bilan o'ynashni ifodalaydi. Ranglar va shakllar birlashtirilgan holda, bir-birining o'rnini almashtiradi, ko'proq dinamik va tajriba uchun imkoniyat yaratadi. Ekspressionizm esa ranglar va shakllar kuchli hissiyotlarni ifodalash uchun ishlatiladi. Uslubda, masalan, dramatik ranglar, keskin kontrastlar va deformatsiya qilingan shakllar tasvirni kuchli va emosional qiladi. Bu uslubda kompozitsiyaning elementlari asosan ichki dunyo va shaxsiy his-tuyg'ularni aks ettirishga qaratilgan.

9-mavzu: Kompozitsiyada simmetriya va asimmetriya: uslubiy jihatlar.

Simmetriya va asimmetriya kompozitsiyadagi badiiy ta'sir. (2 soat).

Kompozitsiyada simmetriya va asimmetriya san'at asarining badiiy ta'sirini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Bu ikki tushuncha asar ichidagi elementlarning qanday joylashishini, ularning bir-biriga nisbatan o'zaro munosabatlarini va tasvirning umumiy ruhini belgilaydi. Simmetriya va asimmetriya o'ziga xos uslubiy yondashuvlarga va badiiy niyatga asoslangan holda ishlatiladi va har biri alohida hissiyotlar va kayfiyatlarni yaratishga xizmat qiladi.

Simmetriya kompozitsiyadagi elementlarning o'zaro muvozanatli va tartibli joylashishini anglatadi. Simmetrik kompozitsiya ko'pincha klassik uslublarda uchraydi, chunki u idealizatsiya, tartib va uyg'unlikni ifodalashga yordam beradi. Simmetriya kompozitsiya ichida tinchlik va barqarorlik yaratadi, tomoshabinga tasvirlangan sahna yoki obrazlarning izchil va muvozanatli ekanligini his qilish imkonini beradi. Bu uslubda ranglar va shakllar, asar strukturasi to'g'ri, bir xil tarzda takrorlanadi, bu esa asarga bir xillik va estetik birlik beradi. Klassik san'atda

simmetriya muvozanat va tartibni aks ettiradi, bu esa asarga badiiy va moral muvozanatni ta'minlaydi.

Asimmetriya esa kompozitsiyadagi elementlarning tengsiz va notekis joylashishini bildiradi. Bu uslub, masalan, modernizm, ekspressionizm yoki postmodernizm kabi uslublarda ko'proq uchraydi. Asimmetriya asar ichida harakat, dinamiklik va o'zgaruvchanlikni yaratadi. Elementlar notekis joylashgan holda, ular bir-biriga nisbatan kuchli ta'sirlar o'rnatadi, bu esa asarga hayotiylik va yangi qiyofa beradi. Asimmetrik kompozitsiyada shakllar va ranglar o'zaro qarama-qarshi bo'lishi mumkin, bu esa dramatik ta'sir yaratadi va tomoshabinning diqqatini biror nuqtaga to'plashni talab qiladi. Asimmetriya kompozitsiyada qarama-qarshiliklarni aks ettiradi, bu esa asarga yanada chuqurroq ma'no va emotsional ta'sir beradi.

10-mavzu: Uslubiy jihatdan simmetrik va asimmetrik kompozitsiyalarning o'ziga xos xususiyatlari. (2 soat).

Simmetrik va asimmetrik kompozitsiyalar uslubiy jihatdan o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, har birining badiiy maqsadi va tomoshabinga etkazmoqchi bo'lgan hissiyoti farq qiladi. Ularning har biri o'ziga xos tarzda asar tuzilmasini shakllantiradi, elementlarning joylashishi va ularning o'zaro aloqalarini belgilaydi.

Simmetrik kompozitsiyalar ko'proq an'anaviy va klassik uslublarda uchraydi, chunki ular tinchlik, muvozanat va tartibni aks ettiradi. Simmetriya, asar ichidagi elementlarning teng ravishda va o'xshash tarzda joylashishini ta'minlaydi, bu esa asarga izchillik va armoniya beradi. Bunday kompozitsiyalarda har bir elementning o'rni va roli aniq belgilanadi, ular bir-biriga nisbatan muvozanatli bo'lishi kerak. Simmetrik kompozitsiyalar, ko'pincha, tomoshabinda barqarorlik va xotirjamlik hissini uyg'otadi, chunki tasvirda hech qanday notekislik yoki o'zgarish yo'q. Ular ko'pincha tasvirlangan voqea yoki obrazning ma'naviy, estetik va moral jihatlarini mustahkamlashda ishlatiladi. Klassik san'atda simmetrik kompozitsiyalar estetik tartib va ijtimoiy muvozanatni aks ettirish uchun ishlatiladi.

Asimmetrik kompozitsiyalar esa zamonaviy va eksperimental san'atda ko'proq uchraydi. Ular elementlarning notekis va erkin joylashuvini ta'minlaydi, bu esa asarga harakat, dinamiklik va dramatizm kiritadi. Asimmetrik kompozitsiya tomoshabinning diqqatini bir joyga qaratishga yordam beradi, ammo bu diqqatni o'zgartirish uchun elementlar orasidagi qarama-qarshiliklardan foydalanadi. Bunday kompozitsiyalar ko'proq tajriba va o'zgartirishni aks ettiradi, chunki ular doimo o'zgara oladigan va turli xatti-harakatlar bilan ifodalanadigan murakkab dunyoni ko'rsatadi. Asimmetrik kompozitsiya tarkibidagi elementlarning o'zaro muvozanati yo'q, ular orasidagi taranglik va qarama-qarshiliklar esa kompozitsiyaning harakatini va energiyasini yaratadi. Bunday uslubda badiiy niyat,

asar ichida o'zgarishlarni, yangilikni va noaniqlikni aks ettirishga qaratilgan bo'ladi. Simmetrik kompozitsiyalar ko'proq barqaror va statik xususiyatlarga ega bo'lsa, asimmetrik kompozitsiyalar dinamik va o'zgaruvchan his-tuyg'ularni yaratadi.

11-mavzu: Uslubiy o'zgarishlar va kompozitsiyaning rivojlanish jarayoni. Uslubning kompozitsiyada vaqt o'tishi bilan qanday o'zgarishi. (2 soat).

Uslubiy o'zgarishlar va kompozitsiyaning rivojlanish jarayoni san'at tarixida muhim o'rin tutadi. Har bir san'at asarida vaqt o'tishi bilan uslub va kompozitsiya o'zgarib boradi, bu esa yangi estetik qarashlar, texnik usullar va badiiy niyatlarni ifodalashga imkon beradi. Uslubning kompozitsiyada qanday o'zgarishi san'atkorlarning dunyoqarashi va zamon bilan bog'liq bo'lib, ular yangi ma'no va hissiyotlarni yaratishga intiladilar. Tarixiy jarayonlarda san'atda uslub o'zgarishi an'anaviy shakllardan modernizm va postmodernizmga o'tishda sezilarli bo'ldi. Klassik san'atda kompozitsiya aniq va muvozanatli, ko'pincha simmetrik edi. Uslubga xos bo'lgan bu kompozitsiyalar barqarorlik, idealizm va go'zallikka intiladi. Klassik uslubda kompozitsiyada elementlar o'rtasidagi tartib va muvozanat juda muhim edi, ranglar va shakllar bir xil va uyg'un tarzda ishlatilgan. Zamonaviy san'atda esa kompozitsiyaning rivojlanishi va uslubiy o'zgarishlar, san'atkorlarning yangi qidiruvlari va tajribalari orqali yuzaga keldi. Modernizmدا simmetriya va an'anaviy tasvirlar yerini asimmetrik kompozitsiyalar va turli shakl va ranglardagi eksperimentlarga berdi. Kompozitsiya shuningdek, vaqt va fazoning o'zgarishini ko'rsatishga intilgan. Bu davrda san'atda shakllarning deformatsiyasi, fragmentatsiya va tez o'zgaruvchan elementlar paydo bo'ldi. Uslubning bunday o'zgarishi kompozitsiyada dinamizm, harakat va abstraktsiyaning o'z ichiga olgan yangi estetik yondashuvlarni yaratdi. Postmodernizmدا esa kompozitsiya va uslub yanada erkinroq va ko'p qatlamli bo'ldi. Bu davrda eski uslublar va tasvirlar bilan o'ynash, ularni yangi kontekstlarda ishlatish, ijtimoiy va madaniy muammolarni aks ettirish uchun turli xil uslublar birlashtirildi. Kompozitsiya ba'zan naqsh, bo'linish yoki parodiya shaklida bo'lgan, bu esa yangi estetik o'zgarishlarni yaratdi.

Uslubning kompozitsiyada vaqt o'tishi bilan o'zgarishi san'atning davomiy evolyutsiyasini aks ettiradi. Har bir yangi uslub, o'zining badiiy niyatlari, texnik imkoniyatlari va zamon sharoitlariga moslashgan holda, kompozitsiyaning yangi shakllarini va tuzilishini keltirib chiqaradi. Bu jarayon san'atning interaktiv va rivojlanayotgan tabiatini ko'rsatadi. Kompozitsiya va uslubning o'zgarishi tomoshabinning dunyoqarashi va estetik tajribasini shakllantirishga, san'atkorlarning ichki dunyosini ifodalashga va yangi hissiyotlar yaratishga xizmat qiladi.

12-mavzu: Asar ichidagi elementlar o'rtasida muvozanatni ta'minlash.

Kompozitsion nisbiyatni ishlab chiqishda uslubiy tamoyillar. (2 soat).

Asar ichidagi elementlar o'rtasida muvozanatni ta'minlash kompozitsiya san'atining asosiy tamoyillaridan biridir. Muvozanat — bu kompozitsiyaning umumiy uyg'unligini, elementlarning bir-biriga nisbatan tartibini va hamohangligini ta'minlash jarayonidir. U kompozitsiyaning estetik yaxlitligini, tomoshabinning asarga bo'lgan diqqatini yo'naltirish va hissiy ta'sirini kuchaytirish uchun muhimdir. Kompozitsion nisbiyatni ishlab chiqishda uslubiy tamoyillar asar muallifining niyatiga, estetik qarashlariga va yaratmoqchi bo'lgan hissiy ta'siriga asoslanadi. Kompozitsiya elementlarining o'zaro muvozanatini ta'minlashda bir nechta uslubiy tamoyillar qo'llaniladi. Bular orasida simmetriya, asimmetriya, markazlashtirish, rang va shaklning muvofiqligi, ritm va dinamiklik kabi tamoyillar mavjud.

Simmetriya — bu kompozitsiyaning muvozanatli va izchil bo'lishini ta'minlaydi. Simmetrik kompozitsiyalarda barcha elementlar bir-biriga teng yoki ko'rsatkich bo'yicha bir xil o'rinda joylashadi. Bu asarga barqarorlik, tinchlik va tartib beradi. Uslubiy jihatdan, klassik san'atda simmetriya ko'plab asarlarni shakllantirishda asosiy prinsip bo'lgan. Asimmetriya esa, kompozitsiyada elementlar tengsiz va notekis joylashganida ishlatiladi. Bunday kompozitsiyada muvozanat shakllanishi uchun turli uslublarda elementlarning o'zaro aloqalarini o'rnatish zarur. Asimmetrik kompozitsiya ko'pincha dinamiklik, harakat va energiya yaratadi, bu esa zamonaviy va ekspressionistik san'at uslublarida keng tarqalgan. Asimmetriya bilan ishlashda, elementlar o'rtasida to'g'ri nisbiyat va kuchlarni joylashtirish, ya'ni bir elementning kuchli ta'siri boshqalarini yengillashtirishi zarur. Markazlashtirish tamoyili kompozitsiyaning diqqatni tortuvchi nuqtasini yaratadi. Bu tamoyilda barcha elementlar markazga yoki biron bir kuchli elementga qaratiladi. Bunday kompozitsiyada muvozanat asosan markaz atrofida joylashgan bo'ladi, bu esa asarga ko'rgan kishining diqqatini bir joyga to'plash imkonini beradi. Bu uslub ko'pincha rasm yoki skulptural asarlarda ko'rinadi. Rang va shaklning muvofiqligi kompozitsiya elementlarining bir-biriga mos kelishini ta'minlaydi. Ranglar bir-biri bilan uyg'un bo'lishi, shakllar va chiziqlar o'rtasidagi aloqalar esa asar ichidagi muvozanatni saqlaydi. Ranglarning kontrasti va bir-biriga qarama-qarshi bo'lishi kompozitsiyaning kuchli ta'sirini yaratadi. Shakllar orasidagi nisbiyat ham muvozanatni saqlashda muhimdir, chunki ular bir-birini to'ldirish yoki muvozanatni buzmaslik uchun uyg'un ishlatiladi. Ritm va dinamiklik esa kompozitsiyada harakatni, vaqtni va energiyani yaratish tamoyillaridir. Uslubiy jihatdan ritm kompozitsiyada bir xil yoki takrorlanuvchi elementlarning joylashuvini, dinamiklik esa ular o'rtasidagi o'zgarishlarni ta'minlaydi. Har bir elementning o'zining ritmik joylashuvi kompozitsiyaning

umumiy ta'siriga, ko'rgan kishining his-tuyg'ulariga va tasvirlangan holatga bog'liq bo'ladi. Bu tamoyillar, asarda harakat va jarayonni aks ettirishda muhim ahamiyatga ega.

II. MODULNI O‘QITISHDA FOYDALANILADIGAN INTREFAOL TA’LIM METODLARI.

“Aqliy hujum” metodi

Aqliy hujum usuli

Aqliy hujum (breynstroming - aqlar to‘zoni) – amaliy yoki ilmiy muammolar yechish g‘oyasini javoaviy yuzaga keltirish.

Aqliy hujum va masalani yechish bosqichlari

1. Mustaqil fikrlang xayolingizga kelgan barcha g‘oya, fikrlarni qog‘ozga yozing.
2. Barcha g‘oya va fikrlarni yozing, agar ular takrorlanayotgan bo‘lsa, maxsus belgi qo‘ying.
3. G‘oyalarni baholang.
4. Eng maqbul g‘oya guruh g‘oyasi sifatida shakllantiradi.
5. Barcha yozilgan g‘oyalar guruh muammosini yechish
6. Guruhning umumiy javobi shakllantiriladi.

“SWOT-таҳлил” методи.

Metodning maqsadi: mavjud nazariy bilimlar va amaliy tajribalarni tahlil qilish, taqqoslash orqali muammoni hal etish yo‘llarni topishga, bilimlarni mustahkamlash, takrorlash, baholashga, mustaqil, tanqidiy fikrlashni, nostandart tafakkurni shakllantirishga xizmat qiladi.

S – (strength)	• кучли томонлари
W – (weakness)	• заиф, кучсиз томонлари
O – (opportunity)	• имкониятлари
T – (threat)	• тўсиқлар

Namuna: Rassom ijodkorlar uchun SWOT tahlilini ushbu jadvalga tushiring.

S	Rassom kim ? Badiy asar yaratuvchi.	Rassom bu tinmay izlanuvchi ijodkor inson
W	Umumbashariy ahamiyatga ega bo'lgan rassomlar.	Zamonaviy yunalishda ijod etayotgan taniqli rassom A.Nuridinov asarlarida sevgi, oila, sadoqatlik, tarbiya va jamiyatlardagi falsafiy tamoyillar asosida ijod etayotgan ijodkorlardandir
O	Rassomlar chiziqlar, shakllar, ranglar, tasviriylar san'at vositalari yordamida badiy obrazli asar yarata oladigan insonlar. (ichki)	Ular tasviriylar san'at vositalaridan, chiziqlar, shakllar, tasviriylar san'at vositalari bilan tasvir orqali o'z g'oyasini, fikrini bayon eta oladilar.
T	To'siqlar (tashqi)	Rassomlarga erkinlik bo'lmasa chiziqlar, shakllar, tasviriylar san'at vositalari bilan o'z asarlarida tasvir orqali bayon eta olmaydilar.

“Baliq skeleti”

Natyurmort kompozitsiyasini “Baliq skeleti” chizmasi Bir qator muammolarni tasvirlash va uni yechish imkonini beradi. Tizimli fikrlash, tuzilmaga keltirish, tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi. **4**

“Балиқ скелети” чизмаси

Бир қатор муаммоларни тасвирлаш ва уни ечиш имконини беради. изимли фикрлаш, тузилмага келтириш, таҳлил қилиш кўникмаларини ривожлантиради

Чизмани тузиш қондаси билан танишадилар. Алоҳида кичик гуруҳларда юқори “суягида” кичик муаммони ифодалайди, пастда эса, ушбу кичик муаммолар мавжудлигини тасдиқловчи далиллар ёзилади

Кичик гуруҳларга бирлашадилар, таққослайдилар, ўзларининг чизмаларини тўлдирадилар. Умумий чизмага келтирадилар.

Иш натижаларининг тақдими

Натюрморт нимадан ташкил топади?

Композицияда натюрмортни қандай қонун ва усуллари биласиз? мавжуд.

Натюрмортда ижод этган рассомлардан кимарни биласиз?

Композицини келиб чиқиши

Натюрморт ўй рузгор буюмларидан ташкил топади.

Динамика-статика
ритим, симметрия,
асиметрия

З.Кавалевская.,
А.Икромжонов
Р.Ахмедов,
Р.Джалилова, О.Қозоқов

**Мисол: “Рассом ижодкорлар” мавзусидаги матн.
Биламиз. Билишни истаймиз? Билиб олдик. (БББ)**

Bilamiz	Bilishni istaymiz	Bilib oldik
1.Rassom yangi g'oyada asar yaratadigan inson.	1.Xar bir izlanuvchi insonni rassom deb atash mumkinmi?	Ilmiy amaliy izlanishlarni olib boruvchi, yangi usul va vositalarni qo'llay oladigan insonni rassom deymiz.
2.Rassomlar tasviriy vositalardan, chiziqlar shakllar, vositalarni o'z asarlarida tasvir orqali bayon eta oladigan insonlar. Ma'naviy estetik tarbiyalovchi	2.Dunyodagi g'oyaviy kompozitsilarni tasvirla oladigan rassomlar qatoriga kimlarni kiritsa bo'ladi.	R.Ahmedov tasvirlagan asarlar hozirgi rassomlar uchun amaliy metodik o'quv jarayonidagi rivojlanishida foydalanilmoqda.
3.Rassomlar asarida insonnlarni ma'naviy-ma'rifiy estetik tarbiyalovchi insonlardir.	3.Rassom bo'lish uchun nima qilish kerak?	O'ral Tansiqboyev manzaralarini butun o'zbekistondagina emas balki yevropa davlatlrida xam maroq bilan tomosha qiladilar.
4.Rassom bu tinmay izlanuvchi inson	4.Ijodiy asarlarni tasvirlashni payoni bormi?	Abdulhaq Abdullayev portret janrida ijod etgan taniqli rassomlardandur.
5.Umumbashariy ahamiyatga ega bo'lgan rassomlar.	5.Kompyuterda ijodiy asar yaratsa bo'ladimi ?	Zamonaviy yunalishda ijod etayotgan taniqli rassom A.Nuridinov asarlarida sevgi, oila, sadoqatlik, tarbiya va jamiyatdagi falsafiy tamoyillar asosida ijod etayotgan ijokorlardandir.
6.O'zbekistonlik rassomlar	O'zbekistonda taniqli metodik qo'llanmalar, uslubiy qo'llanmalar ustida ishlab kelayotgan taniqli rassom va pedagoglardan kimlarni bilasiz?	O'zbekistonda taniqli metodik qo'llanmalar, uslubiy qo'llanmalar ustida ishlab kelayotgan taniqli rassom va pedagoglardan: B.Boymetov,M.Nabiyev, O.Egamov, R.Xudayberganov, R.Djalilova

Интерьерда натюрмортни акс этириш

Xonani ichki ko‘rinishini perspektivada aks etiriladi. Tasviriy san’at janrlaridan: natyurmort, portret, tarixiy, maishi animal ko‘rinishlarda fon vazifasini o‘taydi.

Interyerda uyni eshik derazalarning shakli, hajmi, devor va shift, polni bezagi va uy jihozlarining bezagi tasviri orqali qaysi davrga mansubligini bilib olishimiz mumkin. Interyer - ichki me’moriy muxit xolati orqali xonadon sohibasining didi haqida yoki zavod sexning jihozlanishiga qarab ilmiy, taraqqiyot holati haqida xulosa chiqarish mumkin. Interyerda natyurmortni perspektivada aks etirish, tasvirlash jarayonlari ko‘rsatilgan.

Interyer, kompozitsiyasi mavzusidatasviriy san’at o‘qitishning zamonaviy texnologiyasini qo‘llash.

Кейс-стади” методи

«**Keys-stadi**» - inglizcha so‘z bo‘lib, («catse» – aniq vaziyat, hodisa, «stadi» – o‘rganmoq, tahlil qilmoq) aniq vaziyatlarni o‘rganish, tahlil qilish asosida o‘qitishni amalga oshirishga qaratilgan metod hisoblanadi. Mazkur metod dastlab 1921 yil Garvard universitetida amaliy vaziyatlardan iqtisodiy boshqaruv fanlarini o‘rganishda foydalanish tartibida qo‘llanilgan. Keysda ochiq axborotlardan yoki aniq voqea-hodisadan vaziyat sifatida tahlil uchun foydalanish mumkin. Keys harakatlari o‘z ichiga quyidagilarni qamrab oladi: Kim? (Who), Qachon? (When), Qayerda? (Where), Nima uchun? (Why), Qanday? Qanaqa? (How), Nima-natija? (What).

“Keys metodi” ni amalga oshirish bosqichlari

Ish bosqichlari	Faoliyat shakli va mazmuni
1-bosqich: Keys va uning axborot ta’minoti bilan tanishtirish	✓ yakka tartibdagi audio-vizual ish; ✓ keys bilan tanishish(matnli, audio yoki media shaklda); ✓ axborotni umumlashtirish; ✓ axborot tahlili; ✓ muammolarni aniqlash
2-bosqich: Keysni aniqlashtirish va o‘quv topshirig‘ni belgilash	✓ individual va guruhda ishlash; ✓ muammolarni dolzarblik iyerarxiyasini aniqlash; ✓ asosiy muammoli vaziyatni belgilash
3-bosqich: Keysdagi asosiy	✓ individual va guruhda ishlash;

muammoni tahlil etish orqali o'quv topshirig'ining yechimini izlash, hal etish yo'llarini ishlab chiqish	✓ muqobil yechim yo'llarini ishlab chiqish; ✓ har bir yechimning imkoniyatlari va to'siqlarni tahlil qilish; ✓ muqobil yechimlarni tanlash
4-bosqich: Keys yechimini yechimini shakllantirish va asoslash, taqdimot.	✓ yakka va guruhda ishlash; ✓ muqobil variantlarni amalda qo'llash imkoniyatlarini asoslash; ✓ ijodiy-loyiha taqdimotini tayyorlash; ✓ yakuniy xulosa va vaziyat yechimining amaliy aspektlarini yoritish

“Insert” metodi.

Metodning maqsadi: Mazkur metod tinglovchilarda yangi axborotlar tizimini qabul qilish va bilimlarni o'zlashtirilishini yengillashtirish maqsadida qo'llaniladi, shuningdek, bu metod tinglovchilar uchun xotira mashqi vazifasini ham o'taydi.

Metodni amalga oshirish tartibi:

- o'qituvchi mashg'ulotga qadar mavzuning asosiy tushunchalari mazmuni yoritilgan input-matnni tarqatma yoki taqdimot ko'rinishida tayyorlaydi;
- “Tasviriy san’at” bo'yicha yangi mavzu mohiyatini yorituvchi matn ta'lim oluvchilarga tarqatiladi yoki taqdimot ko'rinishida namoyish etiladi;
- ta'lim oluvchilar individual tarzda matn bilan tanishib chiqib, rangtasvir bo'yicha o'z shaxsiy qarashlarini maxsus belgilar orqali ifodalaydilar. Matn bilan ishlashda tinglovchilar yoki qatnashchilarga quyidagi maxsus belgilardan foydalanish tavsiya etiladi:

Belgilar	1-matn	2-matn	3-matn
“V” – tanish ma'lumot.			
“?” – mazkur ma'lumotni tushunmadim, izoh kerak.			
“+” bu ma'lumot men uchun yangilik.			
“– ” bu fikr yoki mazkur ma'lumotga qarshiman?			

Belgilangan vaqt yakunlangach, ta'lim oluvchilar uchun notanish va tushunarsiz bo'lgan ma'lumotlar professor - o'qituvchi tomonidan tahlil qilinib, izohlanadi, ularning mohiyati to'liq yoritiladi. Savollarga javob beriladi va mashg'ulot yakunlanadi.

“Брифинг” методи.

“Brifing” - (ing. Briefing - qisqa) Rangtasvir bo'yicha biror – bir masala yoki savolning muhokamasiga bag'ishlangan qisqa press - konferensiya.

O'tkazish bosqichlari:

Brifinglardan trening yakunlarini tahlil qilishda foydalanish mumkin. Shuningdek, biror bir asarni chizishdan oldin bir shakl sifatida oldin chizilgan bir asar masalan: “Monaliza” portretini o'laylik tinglovchilar bilan birga shu asar qachon va kim tomonidan yaratilganligi muhokama qilinadi va boshqa rassomlarni chizgan portretitahlil qilinadi. Talabalar yoki tinglovchilar tomonidan yaratilgan yangi asar taqdimoti o'tkaziladi.

“Portfolio” metodi.

“Portfolio” – (ital. Portfolio - portfel, ingl. hujjatlar uchun papka) ta'limiy va kasbiy faoliyat natijalarini autentik baholashga xizmat qiluvchi zamonaviy ta'lim texnologiyalaridan hisoblanadi. Portfolio mutaxassisning saralangan o'quv - metodik ishlari, kasbiy yutuqlari yig'indisi sifatida aks etadi. Jumladan, har bir tinglovchilarning modul yuzasidan o'zlashtirish natijasini elektron portfoliolar orqali tekshirish mumkin bo'ladi. Oliy ta'lim muassasalarida portfolioning quyidagi turlari mavjud:

Faoliyat turi	Ish shakli	
	Individual	Guruhiy
Ta'limiy faoliyat	Talabalar portfoliosi, bitiruvchi, doktorant, tinglovchi portfoliosi va boshq.	Talabalar guruhi, tinglovchilar guruhi portfoliosi va boshq.
Pedagogik faoliyat	O'qituvchi portfoliosi, rahbar xodim portfoliosi	Kafedra, fakultet, markaz, OTM portfoliosi va boshq.

Har bir tinglovchi kurs mobaynida o'zining shaxsiy portfoliosini kiritib boradilar.

III. NAZARIY MATERIALLAR

1-mavzu. Kompozitsiya va uslubning o'zaro aloqasi. Kompozitsiyaning asar uslubi bilan bog'liqligi (2 soat)

Yaxlitlik qonuni. Kompozitsiyaning birinchi qonuni asarning yaxlitligi qonuni hisoblanadi. Badiiy asarning qonunan qurilgan yaxlitligini kompozitsiya aniqlab beradi. Kompozitsiyaning barcha unsurlari rassomning mantiqiy o'y-fikrlarini birlashtirgan holda joylashadi. Biz buyumni yoki asarni kuzatar ekanmiz, avvalo uning umumiy ko'rinishiga e'tibor beramiz va bo'laklarni bir-biriga taqqoslaymiz. Demak, asarning bir butunligi (yaxlitligi) kompozitsiyani tashkil etadigan barcha qismlarining o'zaro bog'liqligidir. Unsurlarning uyg'unligi o'zida kompozitsiyaning xususiyatlarini mujassamlashtiradi. Yaxlitlik tushunchasi kompozitsiya unsurlarining bir-biriga bevosita bo'ysunishi kabi tushunchalar bilan bog'liqdir. Bu qonun badiiy tasvirning hamma turlarining asosiy qonuni hisoblanadi. Yaxlitlik qonunini qo'llamasdan turib chizish ham, naturadan ishlash ham mumkin emas. Shakl ham, rang ham o'z-o'zicha paydo bo'lmaydi, balki ular butunlik bilan munosabatda, butunning qismi sifatida ko'rinadi. Kartinda chuqur o'ylanmagan konstruktiv fikr bo'lmasa, bo'laklar xuddi yopishtirib ishlanganday bo'ladi. Bunday holatda biz faqat alohida figuralarning o'zinigina eslab qolamiz. Asarda butunlik bo'lmaydi. Rassomlar kompozitsiyaning konstruktiv-fikriy tuzilishini topish uchun turli usullardan foydalanishadi. Ba'zi rassomlar kompozitsiyani tartib bilan o'ylab topadi, ba'zilar esa oldin tasavvuriga nima kelsa o'shani tartibsiz chizib tashlaydi, keyin esa undan yo'l kursatuvchi konstruktiv fikr qidiradi. Mukammal kompozitsiyani yaratish rassom uchun murakkab yo'l hisoblanadi. Shuning uchun ham mukammal yaratilgan kompozitsiyadagi bitta detalni olsak ham uning yaxlitligiga zarar yetadi. Bunday kompozitsiyaning barcha unsurlarining aloqasi aniq va mazmundor bo'lganligidan unga qo'shimchalar kiritib va o'zgartirib bo'lmaydi. Kompozitsiyaning barcha unsurlarining o'zaro aloqasi faqatgina mantiqan emas, balki uyg'unlik yaratuvchi emotsional estetik sifatlarga ega. Kompozitsiyaning yaxlitligi, aloqasi va bir-biriga bog'liqligi muammosi kompozitsiya elementlarining takrorlanmasligi, turli-tumanligi vazifasi bilan uzilmas aloqadadir. Kompozitsiyada hech narsa takrorlanmasligi kerak. Uning kattaligi, dog'i, intervallari, tipi, jesti ya'ni harakat belgisi ham takrorlanmasligi kerak. Ularning hammasi bir butun dog' yoki siluetga birlashishi o'zbek rassomlari Abdulhak Abdullayev, Malik Nabiyeu portretlari, rus rassomlaridan M.Grekov, Surikov va Repin asarlarini olishimiz mumkin. Ko'pgina rassomlar o'zlarining ko'p figurali asarlarini yaratib, ko'p detallarini takrorlanmasligiga erishishgan. Asarda harakatni aniq tasvirlash uchun tasvirlanayotgan voqeani kulminatsion nuqtasini topish, ya'ni oldingi harakatning belgilarini va keyingi bo'lajak voqealarni his qilish

va tasvirlash lozim. Asarda qonunning bu belgilarini bera olmaslik kompozitsiyaning qotib qolishiga olib keladi. Bunda hattoki dinamik holatda tursa ham harakatni faqat tashqi ko'rinishi tasvirlanadi. Mana shuning uchun ham rassom hayotni harakatda, yangining tuzilishi jarayonida qura olishi juda muhim. Ko'p figurali kompozitsiyaga nisbatan, bir figurali kompozitsiyada harakatni berish juda qiyin. Repinning "Kutmagan edilar" nomli asarida bir necha figura qatnashadi. Bu asarni tomosha qilgan kishi faqat tasvirlangan vaqtni emas, balki surgundan qaytgan kishi kirmasidan oldin ular nima ish qilib va qanday holatda o'tirganini ham tasavvur qila oladi. Uning pay do bo'lishi holati hozirgi holat sifatida his qilinadi. Chunki tasvirdagi boshqa barcha personajlar holatida oldingi harakat izlari saqlanib qolgan. Unda qari ona kresloni surgan holatda o'g'liga intilgani, xotini esa royal chalishdan to'htab, o'girilib qarab turgani tasvirlangan. Keyingi harakat esa tasvirlanmagan bo'lsa ham quvnoq shovqin-suronni, savol-javobni va quvonch ko'z yoshlarini his qilish mumkin. Bu asarda voqeaning kulminatsion nuqtasi aniq ko'rinib turibdi. Unda vaqt va harakat juda muvaffaqiyatli berilgani uchun ham asar juda hayotiy chiqqan. Rassom Yu.I. Pimenov o'zining "Yangi Moskva va Kechagi ko'chadagi to'y" nomli asarlarida ham zamonaviy shaharni harakatda bera olish. Uni ko'rgan tomoshabin voqealar xuddi ko'z oldida bo'lib turgandek his qilinadi. Tipiklashtirish qonunining uchinchi belgisi uning yangiligidir. Realistik san'at hayotni faqat haqiqiy holatda tasvirlash bilan birga, rassomning oddiy kundalik hayotdan zavqlanishini, uni estetik his qilishni ham ko'rsatib bera oladi. Tasvirlanayotgan materialni estetik jihatdan o'zlashtirish - san'atning spetsifik xususiyatlaridan biridir. Bu estetik qarashlarsiz u o'ziga-o'zi qarshi chiqadi. Demak badiiy obraz o'zida estetik sifatlarni namoyon qilishi va kompozitsion yechimda yangilik yaratishi zarur. Haqiqatan ham biz Mikelandjelo, Titsian, Rembrandt. A.A.Deyneka, A.A.Plastov, o'zbek rassomlaridan R.Ahmedov, O'.Tansiqboyev asarlarida biz dunyoni juda go'zal holatda ko'ramiz va his qilamiz

2-mavzu. Kompozitsiyaning badiiy ifodasi va uslubiy xususiyatlari. Uslub va kompozitsiya orqali san'at asarida muallifning niyatini ifodalash (2 soat)

Qarama-qarshi munosabatlar (kontrast) qonuni. Kompozitsiyaning yana bir asosiy qonunlaridan biri bu qarama-qarshi munosabatlar (kontrast) qonunidir. Qarama-qarshi munosabatlar kompozitsiyaning ta'sirchan kuchini ko'rsatib beradi. Kompozitsiyada qaramaqarshi munosabatlarning ahamiyatini rassomlar qadimdan bilishgan, Leonardo da Vinchi o'zining "Rangtasvir haqidagi traktatlar" nomli asarida uzunlik kontrasti (uzun va past, semiz va ariq), xarakter, faktura, materiallar kontrasti to'g'risida yozib qoldirgan. Mikelandjelo o'z asarlarida hajm va yassilik kontrastlariga e'tibor bergan. U o'z asarlarida hajmli figuralarning ko'rinishini ozg'in figuralar yoki

yassilik orqali bo'rttirib ko'rsatgan. Inson o'z atrofidagi predmetlarni eng avvalo ularning siluetiga qarab ajrata olamiz. Bu esa tasviriy san'atda juda katta ahamiyatga ega. Predmetning shaklini inson undagi yorug' va soya kontrastiga qarab qabul qila oladi. Chunki yorug'-soyaning yo'qligi, yassilikni, hajmsizlikni keltirib chiqaradi. Masalan, portret san'atida rassomlar qadimdan tonlar kontrastidan foydalanishgan. Ular o'z asarlarida to'q rangli fonda yorqin figurani tasvirlashgan. XIX asrga kelib esa rassomlar portretida yorqin on qo'llay boshlashgan. V.A.Serovning "Shaftoli ushlagan qiz" nomli asarida yorqin fonda qizning yuzi yengil siluetda tasvirlangan. Rangtasvir asari issiq va sovuq ranglar kontrasti asosida quriladi. Rang kuchi uning yoniga qo'yilgan kontrast ranglar (qo'shimcha ranglar) orqali beriladi. Bular qizil-yashil, ko'k-zarg'aldoq - yashil, ko'kzarg'aldoq, oq qora va hokazo bo'lishi mumkin. Kompozitsiyada uzunlik kontrastlari (katta va kichik) va syujet tuzilishidagi kontrastlar (holat, psixologik) katta rol o'ynaydi. Monumental asarlar ham kontrastlar asosida quriladi. Bu yerda uzunlik kontrasti katta ahamiyatga ega. Masalan, monumentalist - haykaltaroshlar mayda shakllarni yirik monumentlar oyog'i ostiga qo'yishadi. Kompozitsiyada ideyani tasvirlash va syujetni qurilishida psixologik va holat kontrastlarini qo'llanilishi haqida Ye.A. Kibrik shunday deydi: "Kompozitsiyaning syujetini kurishda holatlarni qarama-qarshi qo'yish muhim ahamiyatga ega. Masalan, dehqon yoki turma" vagonida hibsga o'tirgan mahbusga perronda uchib yurgan ozod kabutarlar kontrast bo'la oladi. Kir, yirtiq-yamoq kiyimlardagi ishchi bilan yaxshi kiyingan fabrikant ham kontrastni bera oladi. Shunday qilib kompozitsiyada kontrastlar universal rol o'ynaydi. Ular kompozitsiyada ideyaning konstruktiv xarakteridan boshlab, syujet qurilishiga katta ta'sir qiladi. Kompozitsiyadagi barcha qonun va vositalarning uning fikriy g'oyaviy mazmuniga bog'liqligi qonuni. Bu qonunga asosan rassom yaxlit, ta'sirchan, fikriy- g'oyaviy jihatdan juda mazmundor san'at asari yaratadi. Chunki kompozitsiyaning tuzilishi barcha qismlari va detallari bilan formalistik sxemaga ega emas, balki uning fikriy mazmuniga asoslanishi kerak. San'at asari ustida ishlar ekan rassom uning kompozitsiyasi orqali o'zini tasvirlaydi, unga ma'naviy va estetik jihatdan baho beradi. Bu holatlar rassomning eng yuqori fikri va g'oyasi bo'lishi mumkin. Shunday qilib, rassom o'zining fikri va g'oyasini kompozitsiya orqali bera olsa bu badiiy asarga aylanadi. Aks holda bu ob'ektiv real borliqni fotografik ko'chirish yoki mazmun va mohiyatdan holi bo'lgan tasvirga aylanadi. Bu qonun hajmlar munosabatini (soni va sifati), rang, yorug'lik, ton va shakl, shuningdek ritm va plastikasini berishi, harakat yoki nisbiy tinchlik holatini, simmetriya va assimmetriyasini hisobga olishni talab qiladi. U kartina o'lchamiga barcha shakllarning nisbiy o'lchamini, kompozitsiyaning syujet markazini boshqa qismlariga nisbatini aniqlashtirishni talab qiladi.

3-mavzu. Klassik va zamonaviy kompozitsion uslublar. Klassik san'atda kompozitsiya va uslubi o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik (2 soat)

Asarda yaxlitlik taassuroti hosil bo'lishi uchun qismlar va elementlarning o'lchamlari nisbatlarning garmonik uyg'unligini keltirib chiqarishi lozim. Bu vazifalar rassomning fikriy-g'oyaviy mazmuniga mos holda yechilishi zarur. Shunday asarlar qatoriga M.B. Grekovning "Tachanka" asarini kiritishimiz mumkin. Bu qonuning mazmun va mohiyatidan ko'rinib turibdiki asar yaratuvchi rassom kuchli aqlga, qaynoq yurakka va chuqur fikr bildirishga qodir inson bo'lishi lozim. Shuning uchun ham rassom uchun katta dunyoqarashga ega bo'lishi juda zarur. Xulosa qilib shuni aytib o'tish lozimki, yuqoridagi qonunlarga rassom faqat o'z munosabatini bildirsa, tomoshabinga tushunarli bo'lgan asar yaratishi mumkin emas. Chunki tasviriy san'atning asosiy vazifalaridan biri bu insonlar orasidagi muomala vositasi bo'lib xizmat qilishdan iboratdir. Yuqorida keltirib o'tilgan qonunlar abstraktsionizm va naturalizmga juda begonadir. Nazariya amaliyotini kerakli bilimlar bilan qurollantiradi, aniqroq qilib aytganda asrlar davomida rassomlar tomonidan to'plagan boy materialni sistemali ravishda san'atga qaytaradi. San'at nazariyasi, rassomning yoshlik davridan boshlab shakllangan dunyoqarashi kabi juda katta ahamiyatga ega. Kompozitsiyaning qoidalari, priyomlari va vositalari kompozitsiyaning badiiy ahamiyat va nazariyaning rivojlangan qonun-qoidalari va vositalari mavjud. Quyida asar yaratish jarayonida musavvirga yordam beruvchi asosiy qoidalari va vositalar haqida kengroq to'xtalib o'tmoqchimiz. Albatta insonning o'zida hech qanday ijodiy qobiliyat yoki qiziqish bo'lmasa uni hech qanday qonun, qoidalar va vositalar bilan to'ldirib bo'lmaydi. Qobiliyatli rassomlar to'g'ri kompozitsion yechimni o'zining hissiyot va sezgisi orqali topadi, lekin bu qobiliyatni rivojlantirish uchun nazariyani ko'proq o'rganib, uni amaliyotda qo'llab ko'proq mehnat qilish lozim. Kompozitsiya yuqorida aytib o'tganimizdek aniq qonunlar asosida quriladi. Uning qoidalari, priyomlari va vositalari esa butun ish jarayonida qo'llaniladi. Ular badiiy asarning yaxlitligi va ta'sirchanligini oshirishga xizmat qiladi. Rassomning fikri taassurotini yoritib beruvchi badiiy vositalarning qo'llanilishi va original kompozitsion yechimni topish kompozitsiyaning tasviriy asosi hisoblanadi. Kompozitsiyaning qoidalarini quyidagilarga ajratish mumkin: harakat (dinamika)ni berish, tinchlik (statika, oltin kesim 1/3). Kompozitsiyaning priyomlariga ritm, simmetriya va assimmetriya, muvozanat va syujetli - kompozitsion markazni aniqlash kiradi. Kompozitsiyaning vositalari quyidagilardan iborat: format, masofa, kompozitsion markaz, ritm, kontrast. Yorug'-soya, rang, dekorativlik, dinamika va statika simmetriya va assimmetriya, ochiqlik va yopiqlik, yaxlitlik va hokazo. Shunday qilib, kompozitsiya vositalari, bu kompozitsiyani yaratishda zarur bo'lgan barcha narsalar, shu bilan birga ularning

qatoriga kompozitsiyaning qoidalar va priyomlarini ham kiritamiz. Ular turli tuman. Biz bu yerda eng asosiylari to'g'risidagina ma'lumotlarni berdik. Ritm. Hammaga ma'lumki, ritm - bu tabiatning universal xususiyatidir. Masalan, kun va tun, yil fasllari siklik ravishda o'zgarib turadi, hayvonlar, o'simliklar va materiallarning rivojlanish jarayoni aniq ketma-ketlikka ega. Lekin hayot va san'atdagi ritm bir hil emas. San'atda ritm va ritmik aktsentlarda uzilish, notenglik, noaniqlik bo'lishi mumkin. Musiqadagi kabi tasviriy san'atda ham ritmlar faol, uzuq-yuluq, tekis, xotirjam, sekinlashgan ritmga ajratiladi. Ritm - bu qandaydir elementlarni ma'lum bir ketma-ketlikda joylashishidir. Rangtasvir, grafika, haykaltaroshlik, dekorativ san'atda ritm kompozitsiyaning muhim tasviriy vositasi sifatida qatnashadi. U faqat tasvirni ko'rishdagina qatnashib qolmay, balki asarga aniq emotsionallik bahsh etadi. Ritm chiziqlar, dog'lar, yorug'lik va soya, rang orqali berilishi mumkin. Kompozitsiyada bir-hil elementlar takrorlanib keladi, masalan odamlar qomati, ularning qo'li yoki oyog'i va hakoza. Natijada ritm hajmlar kontrasti asosida quriladi. Ritmlar dekorativ - amaliy san'atda muhim rol o'ynaydi. Turli-tuman bezaklardagi ko'plab kompozitsiyalar elementlarining aniq ritmik ketma-ketligida qurilgan. Ritm tekislikda harakatni bera oluvchi vositalardan biridir. Nimaga ritm harakatni ko'rsata oladi? Bu bizning ko'ruv organizmining xususiyati bilan bog'liq. Bizning nigohimiz bitta tasviriy elementdan o'ziga o'hshash boshqa elementga tushar ekan, o'zi ham harakatda qatnashadi. Masalan. Biz suv to'lqiniga qarar ekanmiz, nigohimiz bitta to'lqindan ikkinchisiga o'tadi va ularning harakati illyuziyasi hosil bo'ladi. Tasviriy san'at musiqa va adabiyotdan farqli ravishda fazoviy san'at guruhiga kiradi, vaqt va masofada harakatning rivojlanishi uning asosi hisoblanadi. Tabiiyki biz harakatni tekislikda berish haqida gapirganda, albatta uning illyuziyasini ko'zda tutamiz. Rassomlar kartinada ob'ektlar harakati illyuziyasini yaratish, uning xarakteri to'g'risida juda ko'p vosita va priyomlarni bilishadi.

IV. AMALIY MASHG'ULOT MATERIALLARI

1-mavzu. Zamonaviy san'atda kompozitsiyaning yangi yondashuvlari.

Kompozitsion uslubni shakllantiruvchi tarixiy va madaniy omillar.

(2 soat)

Quyida biz ulardan bir nechtasini ko'rib chiqamiz. Harakatni bilish qoidasi. Quyidagi sharoitlarda ob'ektlar kartinada xuddi harakatlanayotgandek ko'rinadi: Agar kartinada harakat yo'nalishi bo'yicha bitta yoki bir nechta diogonal chiziqlardan foydalanilsa; Agar harakatlanayotgan ob'ekt oldida bo'sh masofa qoldirsak; Agar harakatni xarakterni juda aniq ochib beruvchi kerakli kulminatsiya tanlansa. Bundan tashqari harakatni faqat bir momentini emas, balki uning harakatlarini bosqichma-

bosqich bersak ham tasvir harakatlanayotganga o'hshab ko'rinadi. Masalan, qadimgi Misr releflarida har bir figura aniq bir holatda qotib qolgan, lekin kompozitsiyani aylana holatida tomosha qilsak harakat ketma-ketligini ko'rishimiz mumkin. Bunda tasvir harakatlanayotganga o'hshab ko'rinadi. Asarni yaxlit holda tomosha qilsakgina harakatni sezishimiz mumkin, harakatning bo'lak momentlarida u sezilmaydi. Harakatlanayotgan ob'ektning oldidagi ochiq masofa harakatni fikran davom ettirish imkoniyati tugdiradi. Aks holda ob'ekt qogoz sathining chekkalariga juda yaqin qilib tasvirlansa, xuddi harakat to'htab qolgandek tuyuladi. Shuningdek harakatni rasmdagi chiziqlarning yo'nalishi orqali ham berish mumkin. Masalan, barcha chiziqlar qog'oz sathining chuqurligiga yo'nalgan. Bunda qahramonni eng kuchga to'lgan vaqtini tasvirlasak harakatning ta'sirchanligi ortadi. Shu bilan birga harakat hissini ob'ektning silliq bo'yalgan foni noaniq konturlari ham berishi mumkin. Fondagi qo'llagan vertikal va gorizontalar chiziqlar harakatni to'htatib qo'yadi. Harakat yo'nalishini o'zgarishi esa harakatni tezlashtiradi yoki sekinlashtiradi. Statikani berish qoidasi. Quyidagi sharoitlarda kompozitsiya static hisoblanadi. Agar kartinada diagonal yo'nalishlar yo'q bo'lsa; Agar ob'ektlar tinch (statik) pozada tasvirlangan bo'lsa, harakatning kulminatsiyasi bo'lmaydi; Agar kompozitsiya simmetrik, muvozanatda yoki oddiy geometrik sxemalar (uchburchak, aylana, oval, kvadrat, to'g'ri to'rtburchak) asosida qurilgan bo'lsa. Tinchlik hissi san'atning asarida yoki boshqa sharoitlarda paydo bo'lishi mumkin. Masalan, K.Korovinning "Qishda" kartinasida diagonal yo'nalishlarning ko'pligiga qaramay, changi qo'shilgan ot tinch turibdi, undagi harakat quyidagi sabablarga ko'ra sezilmaydi: kartinaning kompozitsion va geometrik markazi bir-biriga mos, kompozitsiya muvozanatda va otning oldidagi ochiq sathda daraxt tasvirlangan. Syujetli - kompozitsion markazni aniqlash. Rassom kompozitsiya yaratar ekan, kartinada eng asosiysi nima bo'lishini va bu asosiy syujetni ya'ni "mazmun markazi" deb ataluvchi syujetli - kompozitsion markazni qanday ajratib ko'rsatish to'g'risida o'ylashi lozim.

Albatta syujetda hamma narsa bir xil muhim va ikkinchi darajada turuvchi qismlar asosiy syujetga bo'ysunadi. Kompozitsiyaning markazi asosiy harakat bilan unda qatnashuvchi asosiy shaxslarni o'ziga bog'laydi. Asardagi kompozitsion markaz o'ziga diqqatni jalb etishi lozim. Markaz rang, yorug'lik, tasvirni yiriklashtirish, kontrast va boshqa vositalari bilan ajratiladi. Kompozitsiya markazi faqat rangtasvir asarlaridagina emas, balki grafika, haykaltaroshlik, dekorativ san'at, me'morchilikda ham ajratiladi. Masalan, Uyg'onish davri rassomlari kompozitsiya markazi xolstning markazida turishini xohlashgan. Bosh qahramonni holstning markazida tasvirlash orqali rassomlar uning syujet uchun muhim rol uyg'onishini ta'kidlamoqchi bo'lishgan

2-mavzu. Kompozitsiyadagi rang, shakl va hajmning badiiy ta'siri. Ranglar orqali kompozitsiyada uslubiy niyatni ifodalash

(2 soat)

Kompozitsiyaning qoidalari, priyomlari va vositalari kompozitsiyaning badiiy ahamiyat va nazariyaning rivojlangan qonun-qoidalari va vositalari mavjud. Quyida asar yaratish jarayonida musavvirga yordam beruvchi asosiy qoidalari va vositalar haqida kengroq to'xtalib o'tmoqchimiz. Albatta insonning o'zida hech qanday ijodiy qobiliyat yoki qiziqish bo'lmasa uni hech qanday qonun, qoidalar va vositalar bilan to'ldirib bo'lmaydi. Qobiliyatli rassomlar to'g'ri kompozitsion yechimni o'zining hissiyot va sezgisi orqali topadi, lekin bu qobiliyatni rivojlantirish uchun nazariyani ko'proq o'rganib, uni amaliyotda qo'llab ko'proq mehnat qilish lozim. Kompozitsiya yuqorida aytib o'tganimizdek aniq qonunlar asosida quriladi. Uning qoidalari, priyomlari va vositalari esa butun ish jarayonida qo'llaniladi. Ular badiiy asarning yaxlitligi va ta'sirchanligini oshirishga xizmat qiladi. Rassomning fikri taassurotini yoritib beruvchi badiiy vositalarning qo'llanilishi va original kompozitsion yechimni topish kompozitsiyaning tasviriy asosi hisoblanadi. Kompozitsiyaning qoidalarini quyidagilarga ajratish mumkin: harakat (dinamika)ni berish, tinchlik (statika, oltin kesim 1/3). Kompozitsiyaning priyomlariga ritm, simmetriya va assimmetriya, muvozanat va syujetli - kompozitsion markazni aniqlash kiradi. Kompozitsiyaning vositalari quyidagilardan iborat: format, masofa, kompozitsion markaz, ritm, kontrast. Yorug'-soya, rang, dekorativlik, dinamika va statika simmetriya va assimmetriya, ochiqlik va yopiqlik, yaxlitlik va hokazo. Shunday qilib, kompozitsiya vositalari, bu kompozitsiyani yaratishda zarur bo'lgan barcha narsalar, shu bilan birga ularning qatoriga kompozitsiyaning qoidalari va priyomlarini ham kiritamiz. Ular turli tuman. Biz bu yerda eng asosiylari to'g'risidagina ma'lumotlarni berdik. Ritm. Hammaga ma'lumki, ritm - bu tabiatning universal xususiyatidir. Masalan, kun va tun, yil fasllari siklik ravishda o'zgarib turadi, hayvonlar, o'simliklar va materiallarning rivojlanish jarayoni aniq ketma-ketlikka ega. Lekin hayot va san'atdagi ritm bir hil emas. San'atda ritm va ritmlik aktsentlarda uzilish, notenglik, noaniqlik bo'lishi mumkin.

Yaxlitlik qonuni. Kompozitsiyaning birinchi qonuni asarning yaxlitligi qonuni hisoblanadi. Badiiy asarning qonunan qurilgan yaxlitligini kompozitsiya aniqlab beradi. Kompozitsiyaning barcha unsurlari rassomning mantiqiy o'y-fikrlarini birlashtirgan holda joylashadi. Biz buyumni yoki asarni kuzatar ekanmiz, avvalo uning umumiy ko'rinishiga e'tibor beramiz va bo'laklarni bir-biriga taqqoslaymiz. Demak, asarning bir butunligi (yaxlitligi) kompozitsiyani tashkil etadigan barcha qismlarining o'zaro bog'liqligidir. Unsurlarning uyg'unligi o'zida kompozitsiyaning xususiyatlarini mujassamlashtiradi. Yaxlitlik tushunchasi kompozitsiya unsurlarining bir-biriga bevosita bo'ysunishi kabi tushunchalar bilan bog'liqdir. Bu qonun badiiy tasvirning hamma turlarining asosiy qonuni hisoblanadi. Yaxlitlik qonunini

qo'llamasdan turib chizish ham, naturadan ishlash ham mumkin emas. Shakl ham, rang ham o'z-o'zicha paydo bo'lmaydi, balki ular butunlik bilan munosabatda, butunning qismi sifatida ko'rinadi. Kartinada chuqur o'ylanmagan konstruktiv fikr bo'lmasa, bo'laklar xuddi yopishtirib ishlanganday bo'ladi. Bunday holatda biz faqat alohida figuralarning o'zinigina eslab qolamiz. Asarda butunlik bo'lmaydi. Rassomlar kompozitsiyaning konstruktiv-fikriy tuzilishini topish uchun turli usullardan foydalanishadi. Ba'zi rassomlar kompozitsiyani tartib bilan o'ylab topadi, ba'zilar esa oldin tasavvuriga nima kelsa o'shani tartibsiz chizib tashlaydi, keyin esa undan yo'l kursatuvchi konstruktiv fikr qidiradi. Mukammal kompozitsiyani yaratish rassom uchun murakkab yo'l hisoblanadi. Shuning uchun ham mukammal yaratilgan kompozitsiyadagi bitta detalni olsak ham uning yaxlitligiga zarar yetadi. Bunday kompozitsiyaning barcha unsurlarining aloqasi aniq va mazmundor bo'lganligidan unga qo'shimchalar kiritib va o'zgartirib bo'lmaydi. Kompozitsiyaning barcha unsurlarining o'zaro aloqasi faqatgina mantiqan emas, balki uyg'unlik yaratuvchi emotsional estetik sifatlarga ega. Kompozitsiyaning yaxlitligi, aloqasi va bir-biriga bog'liqligi muammosi kompozitsiya elementlarining takrorlanmasligi, turli-tumanligi vazifasi bilan uzilmas aloqadadir. Kompozitsiyada hech narsa takrorlanmasligi kerak. Uning kattaligi, dog'i, intervallari, tipi, jesti ya'ni harakat belgisi ham takrorlanmasligi kerak. Ularning hammasi bir butun dog' yoki siluetga birlashishi o'zbek rassomlari Abdulhak Abdullayev, Malik Nabiyeu portretlari, rus rassomlaridan M.Grekov, Surikov va Repin asarlarini olishimiz mumkin. Ko'pgina rassomlar o'zlarining ko'p figurali asarlarini yaratib, ko'p detallarini takrorlanmasligiga erishishgan. Asarda harakatni aniq tasvirlash uchun tasvirlanayotgan voqeani kulminatsion nuqtasini topish, ya'ni oldingi harakatning belgilarini va keyingi bo'lajak voqealarni his qilish va tasvirlash lozim. Asarda qonunning bu belgilarini bera olmaslik kompozitsiyaning qotib qolishiga olib keladi.

3-mavzu. Shakl va hajmning kompozitsiyadagi badiiy rolini tahlil qilish. Rang, shakl va hajmning badiiy ifoda vositalari sifatida ishlatilishi

(2 soat)

Nuqta - bu ob'yekt, boshqa ob'yektlarga nisbatan hech shubhalanmasdan hajmlari kichik.

Nuqta (tasvirda) - tekislikda imkon boricha minimal shakl, minimal grafik element.

Nuqta quyuq yoki uncha sezilmaydigan, shaklning noaniqlik munosabati bilan - yirik yoki kichik bo'lishi mumkin. Nuqtani masshtabda kengaytirilishi dog'ni paydo bo'lishiga olib keladi.

Nuqta fazoviylikdagi o'rnini belgilaydi. Nuqtaning bo'yi ham, kengligi ham, chuqurligi ham yo'q deb qabul qilish hisoblangan, shuning uchun u statik va

harakatsizdir.

Shaklning ilk generatori sifatida, ikki chiziqning yoki burchakning yuqori, hajmning yoki tekislik chizig'ining kesishgan joyining oxiri deb belgilash mumkin.

Odatda nuqtaning dog' ko'rinishida, yumaloq konturda, qaysiki fonga nisbatan juda kichik tasvirlanadi (chiziladi). Biroq, nuqta sifatida va boshqa yetarli darajada kichkina va ixcham elementlar va har qanday shakl ob'yektida foydalanish mumkin.

Nuqta kompozitsiya fazoviyligida element sifatida - tushunchaga nisbatan va umumiy fikrga va kenglik bilan moslashtiriladi. Nuqta va fon orasida vizual keskinlik paydo bo'ladi. Nuqta tekislikda grafik aktsent sifatida ajratiladi.

Nuqta o'zining kichik hajmiga qaramasdan, kompozitsiyani qurishda juda ham keng imkoniyatlarga egalik qiladi. Aksar ko'p hollarda u qurishning markazi hisoblanadi.

Nuqta hoshiya markazida yoki fazoviylikda bo'lib, doimiydir va harakatsizdir va u o'zining atrofida boshqa elementlarni uyushtirishi mumkin. Hattoki uni siljitilsa ham, u o'zining markazda bo'lish qobiliyatini saqlab qoladi, ammo nisbatan dinamik shakllanib boradi.

Nuqta asosida paydo bo'lgan shakllar - aylana va sfera ham nuqtaning o'ziga xos markazda bo'lish qobiliyatiga egadirlar.

Nuqtani, kompozitsion muhit sifatida ko'rib chizilganda, u o'ziga tomoshabinlar e'tiborini fokusga to'g'irlashi mumkin. Bularning barchasi uning kompozitsiyada namoyon bo'ladigan xususiyatlariga boqliq bo'ladi:

tekislikda joylashtirish;

hajmga nisbatan;

siluetga;

-to'ldirishning zichligi;

ravshanlik, yorug'lik va boshqalar;

Agar nuqta bu vositalardan o'zining xususiyatiga qarab keskin farqlansa, u kompozitsiyada xiyla ko'proq ajratib ko'rsatiladi. Bordiyu, unga yaqinlashilsa, uning dominantali ahamiyati pasayadi. O'shanda u bir qator boshqa vositalarni, umumiy kompozitsiyaning ahamiyatli qismiga teng keladiganini kiritadi.

Nuqtaning badiiy xususiyati to'g'ridan-to'g'ri chiziqlar xususiyati bilan, dog' va rang, bir butun garmonik tashkil etilgan, grafik tekislik bilan bog'lanadi.

CHIZIQ.

Cho'zilgan nuqta chiziqqa aylanadi. Nazariy jihatdan chiziq faqat bir ko'larga - uzunasiga ega.

Chiziq - aniq yo'nalish bo'yicha, ya'ni grafik rivojlanishning elementar modelida, nuqtalarning ketma-ket tashkil etilganligi, element.

Garchi chiziq uzunligining dominantasi vizual bo'lsa ham, uning qalinligi

bo'lishi ham kerak, boshqacha qilib aytganda uni ko'rish mumkin bo'lmaydi. Ularni yaqqol ko'rinadigan shakllar, chiziqlarni qalinligi va xarakteri bo'yicha aniqlanadi. Ular qalin va ingicha, aniq va yumshoq, qayrilma va siniq bo'lishi mumkin.

Chiziqlar tasvirida quyidagi sifatlarga egadirlar:

uzunligi bo'yicha (cho'zilgan) - uzun va qisqa;

qalinligi bo'yicha (qalin va ingichka);

vertikal va gorizonal nuqtai nazariga qarab qayd qilish (gorizontal, vertikal, nishabli);

egilganlik darajasi (to'g'ri va qiyshiq)

plastikali (sindirilgan yoki bukiluvchan, "qat'iylik", "jonli" va hokazo);

fakturali va teksturali (yumshoq va aniq)

Chiziqning fazoviy-dinamik sifati - harakatning faolligi va yo'nalishi (osoyishta, dinamiklik va hokozo), fazoviylik rejasi bilan aloqadorligi.

Chiziq turlari.

To'g'ri chiziq cho'ziluvchi, ikki nuqta orasida mavjud bo'lganlikni ifoda etadi.

Gorizontal chiziqlar barqarorlikni, harakatsizlikni yoki tekislikni, ya'ni biz to'xtab turadigan yoki yuradigan chiziqni ifodalaydi.

Vertikal chiziq gravitatsiya kuchiga nisbatan tenglik holatini assotsiyalashi mumkin. To'g'ri chiziqdagi muhim xarakteristikasi uning yo'nalishidir.

Diagonal chiziqlar, gorizontallikdan yoki vertikallikdan og'ishi ko'tarilish yoki pasayishi sifatida qaralishi mumkin, ular harakatni ifoda etadi va vizual juda ham faol va dinamikdir. U shu qadar, vertikal kabi faol emas va gorizontal kabi passivdir.

Ular orasida bo'lish va doimo gorizontallikda, diagonalda ko'tarilishda, passivlikni yengib, kurashish hissiyotini chaqiradi. Bu aniq ifoda etilganlikda, diagonalga nisbatan vertikalga yaqinlashtiradi.

Diagonalning ikki tipi ajratiladi: - o'ng (past chap burchakdan yuqori o'ng burchakka) va chap.

O'ng diagonal anchagina jadal harakat taassurotini va chapga nisbatan hissiyotli ta'sirini yuzaga keltiradi. Kuzatish davomida, o'ng diagonalni o'rganib, biz beixtiyor ko'zimizni yuqoriga ko'taramiz.

Chap diagonalni ko'rib chiqish vaqtida, biz "sirg'alishni" va nihoyat diagonal asos harakatining to'xtashini his etamiz.

Chap va o'ng diagonalarni qabul qilish shartlilikdagi farqi va hissiyotli xarakteristikasi: ko'tarilish diagonal va pasayish diagonal.

Diagonal, boshqa har qanday to'g'ri chiziqlar, bir maromdagi harakatning taassurotini tug'diradi.

Egri chiziqlar og'ishganlik bilan harakatning turli orientir olishi, yon kuchlarning ta'sir etilishini chaqiruvchanligi bilan ifodalaydi. Egri chiziqlar sekin harakat bilan assotsiyanadi

Qanday orientir olishdan qat'iy nazar ular ma'naviy ko'tarilish, barqarorlik va yerga bog'liqlikni ifoda etadi. To'g'ri chiziqlarni farqlashda biz teng bo'lmagan harakatlarni uchratamiz. Bu harakatni ko'zning silliq joyi tez va osoyishta qabul qiladi. Keskin aylana ko'zni to'xtashiga majbur etadi va shuningdek sekinlashgan harakatning his tuyg'usini chaqiradi.

Ayniqsa egri qiyshiq chiziqning, ko'tarilish diagonaliga mos ravishda ajratishga amal qilmoq kerak. Chiziq, bir butun yuqoriga ko'tarilishi, pastdan egikdir.

Bu ikki kuch o'rtasidagi kurashish taassurotini beradi: og'irlik kuchi va ko'tarilish kuchi. Egilib, qiyshilikda og'irlik kuchini yengandek, uning ostidan ozod etilgandek bo'ladi va yuqoriga intilib, yengib bo'lamaydigan kuchlarni va harakatlarni mujassamlashtiradi.

Chiziqli elementlar har qanday vizual konstruksiyalarni shakllantirishda juda muhimdir. Chiziqsiz biz predmetlarning tashqi ko'rinishini ajrata olmas edik. Chiziqlar, shuningdek predmetlarning o'rab turgan muhitning ajratib turuvchi chegarasini belgilaydi. Bundan tashqari, ular ifodali xususiyatlar konturini to'ldiradi.

Chiziqlar predmetlar tashqi ko'rinishi belgilashdan tashqari, ular tekislik tomonlarini va hajmlar burchagini ham ifodalaydi.

Shaklli chiziqlar vertikallikni va gorizontallikni yaratish uchun qo'llaniladi, cho'ziqlikni va harakatni fazoviylik orqali, fazoviylik hajmlar Δ larim Δ gar Δ ashm ifoda etadi.

Chiziqlar kompozitsiyasida ko'pincha ular o'rtasidagi elementlarni tartibga solish maqsadida va kompozitsiya tizimining bir butunligini yaratish uchun qo'llaniladi.

4-mavzu. Badiiy tahlilda kompozitsiyaning strukturaviy jihatlari (2 soat)

Ritm bu elementlarning vaqtda va fazoviylikdagi qonuniyatlarga asoslanib almashinuvi.

Ritm - badiiy asarni tashkil etishdagi muhim vositadir; kompozitsiyada biologik ehtiyoj bilan bog'liq barchasi ritmga bo'ysinish kerakligi.

Ritm - harakat shakli va materiyaning organik o'ziga xos xususiyatidir. Barchasi, nima harakatlansa, rivojlansa, tabiatga va inson faoliyatiga - ritmga

bo'ysunib ishlaydi.

Yurak urishining, nafas olishning kunduz va kechaning va yil vaqtining, quyilish va pasayishning almashinuvidagi ritmlar. Barcha yuksak turli tuman tabiat ritmlari inson hayotiga uyushtirilganligiga ta'sir etuvchi, uning faoliyatidagi barcha harakatlarga, mehnat bilan dam olishni almashinivi bilan boshlanib va san'at asarida badiiy shaklni ritmik tashkil etish bilan tugallangan bo'lib ko'rinadi.

San'atda ritm, obraz asosi sifatida, tashkil etish va estetik funktsiyani bajaradi. U formal strukturada, ko'proq adekvat va intensiv, boshqa badiiy vositalarga nisbatan harakatni tashkil etadi. Uning harakati grafikada kompozitsiya xususiyatlari, tonal kontrastlar, shakl va hajmlar kontrastlari bilan ta'minlanadi.

Ritm ko'rinishning aktiv tomonlarini ifoda etadi va idrok qilishda aktivatordir.

Klassik aniqlashda, ritm (grekchadan rheo - teku)- qandaydir elementlarni muayyan ketma-ketligi, tezlik, tez-tez takrorlanishda sodir bo'ladigan almashinuv.

Asarlar komponentlarini bo'lishda, u ularni, dinamik yaxlitlik hissini tashkil etib birlashtiradi. Kompozitsiyada elementlar almashinuvi estetik ochiqlik hissini beradi.

Turli tuman hislarning ritmik almashinuvi ijobiy hissiyotni chaqiradi. Holatning uzoq bir xilligi yoki bir turdagi, monoton taassurot, aksincha, psixikani qiynaydi.

Ritmik yo'naltirilganlik - umumiy fazoviy orientir olish yoki kompozitsion elementlarning umumiy yo'nalishi. Agar kompozitsiyada ritmik asosiy yo'nalish vertikal yoki gorizontaal bo'lsa, ritm xarakteri esa faraz qilingan hajmiy, bir tekis, dinamik-emotsionallik holatini tasdiqlaydi. Agarda kompozitsiyada ritmik yo'nalish diagonal yoki radial (shu'lasimon) bo'lsa, e^{^^}ada esa - dinamik, aktiv, intiluvchandir.

Ritmik yurish - intervallarni aniqlash orqali urg'u beruvchi elementlarning almashinuvi - pauzalar, bo'shliqlar (musiqadagi analog - ritmik tasvir).

Intervalda elementlar orasidagi masofani metrik qadamlar, bunday bir xil qadamlarning ketma-ketligi - metrdir. $\Pi l e!^{\wedge}$ qancha keng bo'lsa (katta metrik qadamga nisbatan), harakatning tezligi shuncha kamdir $\wedge mp$), intervalga nisbatan (kichik metrik qadamga nisbatan), temp shuncha tezdir.

Ritmik yurish teng va teng emas. Ritmik yurishning asta^{^^n^} tanaffusi dinamik effektini kuchaytiradi.

Metrik qaytarilishdan farqi qonuniylik, ya'niki ritm tashkil etilgan, asta-sekinlikda miqdorni o'lchashda birqator almashinadigan elementlarni kuchayib borishi yoki elementlarning o'lishi, hajmlari yoki maydonni, tizimni, ton kuchi ifoda etiladi.

Buni shunday tushuntirish mumkinki, ritmik qator kompozitsion harakat

shaklida topshiriladi va dinamiklikni ko'rsatish bilan va kompozitsion muvozanat bilan bog'liq.

Ritmik qatoming ortib borish tartibini, elementlar hajmini, ularning to'yinganlini o'zgartish, kompozitsining dinamikligini kuchaytirish yoki kuchsizlantirish mumkin

Ritm ko'z bilan qabul qilishning shunday xususiyati bilan, xuddi ko'zning harakati qator o'zgartirishidagi oshib borayotgan yo'nalishga bog'liqdek. Bizning ko'zimiz ritmik qatorni qurish qonuniyatidan bilinarli arang chekinishga juda ham sezgir javob beradi.

Ritm shaklida beriladigan dinamiklik, elementlar qatorining o'zgarish tartibi birikishining buzilishida bo'lishi mumkin. Ritm yordamisiz erishilgan, dinamiklik, masalan shaklga aerodinamik xarakter berish yo'li orqali, bir me'yorda va shu kompozitsion usulda o'zgarish mumkin (shaklning turli darajadagi kam qarshilikka uchrashi).

Ritmdan foydalanishga qurilgan dinamiklik, bir necha variantlarga ega bo'lishi mumkin emas. Tanlangan ritm me'yorida o'zgartirishlar mumkin emas, chunki bir elementning o'zgarishi yoki qator tomonga qadam qo'yish bir butunlikni va dinamiklikni muqarrar ravishda yo'qolishiga olib keladi.

Ritm sust ifodalanishi mumkin, qachonki almashinuv o'zgartirilsa yoki elementlarning o'zi kam sezilsa, lekin u bir muncha o'tkir bo'lishi mumkin, asosiy ibtido va kompozitsiyaning asosiy g'oyasi ham bo'lishi mumkin.

Ko'p narsa ritmik qatorning masofasiga bog'liq bo'ladi. Haddan tashqari qisqa qator o'ziga tashkiliy rolni olish imkoniga ega emas. Ritmik qator eng ko'pi bilan mo'ljallangan to'rt-besh qatorga ega bo'lishi mumkin, shunday bo'lsa ham bir necha ishlarda, metrik asosida bo'lgandek, ritmik qatorlar ham uchta element bilan tashkil etilishi mumkin deb ko'rsatilgan.

Ritmning alohida varianti, faqat qaytarilish qonuniyatidan foydalanishi, metr nomini olgan.

Metr - teng elementlarning takrorlanishidan yuzaga kelagan, eng oddiy tartib. U musiqada o'xshaydigan taktlarning almashinuviga xos.

Takrorlanish shaklni qabul qilishni yengilashtiradi, uni aniq va ravshan qiladi. Metrik kompozitsining eng katta cho'zilish monoton ko'rinishda bo'lishi mumkin. Monotonlikni yo'qotishda quyidagilar yordam beradi:

- turlicha qurilgan kompozitsiyada bir necha qatorlarning uyg'unligi;
- elementlar guruhini metrik qatorga ajratish;
- guruhlar orasidagi masofani o'rnatish;
- metrik qatorni urg'u berish bilan "jonlantirish"
- takrorlanuvchi elementlarning alohida xususiyatini o'zgartirish.

Metrik qurishda monotonlikni yo'qotishda, uni ritm bilan yoki oddiy - shaklni ritmlashtirish eng ko'p faol vositalardan biridir.

5-mavzu. Kompozitsiyaning elementlarini tahlil qilishda uslubiy yondashuvlar (2 soat)

Oddiy sezgirlikka ta'sirlanishdan boshlab va qiyin psixologik kechinmalarda tugallangan ijobiy va salbiy hissiyotlar, inson hayoti faoliyatidagi barcha sferalarda, biologik past darajada qanday yashasa, xuddi shunday yuqori ma'naviy faoliyatda ham normal imkon tug'diradi.

Hissiyotlar uyg'unlik tushunchasi bilan chambarchas bog'liqdir, chunki tabiatda va ijtimoiy hayotda uyg'un boshlanish (shuningdek san'atda ham), inson uchun ijobiydir va uning hissiyotlari bilan "taqdirlanadi"

Insonning yuqori ijtimoiy ehtiyoji asosida vujudga kelgan, turg'un hissiyotlarni, asosan tuyg'u deb ataydilar. Shunday deyish mumkinki, ya'ni badiiy asarni hissiyotli idrok qilishda turlicha darajalar bordir: pastki - pertsepsiyaning biologik darajasi va yuqori, san'atning qiyin ko'p ahamiyatli harakatida, insonning yuqori ma'naviy savollariga javob beradiganda amalga oshishi.

Ushbu tamoyil kompozitsiyaning tushinarli va teran ochilishi aniq badiiy g'oyani ifoda etadi. Bunday ochilish istalgan dizaynerlik, va boshqa har qanday badiiy faoliyatga yo'naltirilgan.

Shakl tarzida ifodalangan obraz uning teran ma'naviy mazmunni, hissiyotli qiladi.

Obraz

Obrazli shakl tomoshabinga utilitar oddiy shakldan ko'ra, xiyla kuchli va teran hissiyot-estetik ta'sir etadi. Obrazli mazmun shaklda qanchalik yorqin va teran ochilgan bo'lsa, uning badiiy ifodaliligi darajasi shunchalik bog'liq bo'ladi. Asosiysi - bu shaklning obrazli tuzilishidagi uyg'unlik.

Badiiy shakldagi har bir obraz murakkab, qarama-qarshi-ikki taraflama xarakterga egadir. U quyidagi umumiy, qarama-qarshi, mazmuni bo'yicha, tarkibi bo'yicha yig'iladi:

ob'yektivligi va sub'yektivligi;

umumiy va ayrim;

ratsionalligi va hissiyotli;

mazmunan va rasman;

Bu juftliklar quyidagilarni o'z ichiga oladi:

Obrazning ob'yektiv mazmunida shakl to'g'risida ob'yekt voqeligi sifatida

ideal tassavvur etish. U absolyut xarakterga ega, ushbu ob'yektga tegishli bo'lgan ko'plab insonlar va madaniy-his-tuyg'uli an'ana asosida vujudga kelgan. Bunday obrazlarning mazmuni insonning alohida fikriga bog'liq emas.

Obrazning sub'yektiv mazmuni badiiy shakllar sababli sub'yektiv ijodiy g'oyani ifoda etadi. U tomoshabin shaklni qanday qabul qilishning har bir fikriga nisbatan xarakteriga ega.

Idrok qilishda ham va ijodiy aktda ham obraz sub'yektivdir.

Qarama-qarshilikni bartaraf qilish va ob'yektivlik va sub'yektivlik obrazlar mazmuni orasidagi farq va uning uyg'unlashtirishda ma'no bor yoki kompozitsiyada obrazlilik tamoyiligiga rioya qilish.

Dizaynerlik shakldagi obrazda shartlilikning turlicha darajasiga ega, tasvirdan tortib, unga yaqin bo'lgan tabiiy predmetgacha va juda shartli va abstrakt simvollargacha. Bu shartlilik shakllar mazmuni bilan yoki, ya'ni ular bajargan shunday funktsiyalar bilan aniqlanadi (shuningdek va badiiylikda).

Agar funktsiyalar ta'minlashni nazarda tutsa, avvalambor barcha ko'rgazmali, obrazni ravshan tushinib, shakl tasvirga maksimal yaqinlashadi. Tezlikka va aniqlikka erishishda uni uzoq masofadan idrok qilish, masalan shakl iloji boricha shartli qilinadi.

Ikkala funktsiyani effektiv bajarish uchun (tezlikni idrok qilish va tushunchaning aniqligi) ko'rgazmali va shu bilan birga oddiy, lo'nda shakl talab etiladi. U obrazli qayta ishlash tamoyiliga yoki shunchaki obrazlilikka mos keladi.

Dizaynda obrazni ochishda eng muhim xususiyati - uning ob'yektda moddiy mujassamligi yoki shaklni predmetli-moddiylik yaratilishidir.

Spetsifik xususiyati kuchiga va qo'llanilayotgan materialning texnologiyasi bu shaklda shartli-obrazli xarakterga ega.

Shakl qanchalik ifodali bo'lsa, unda qo'llanilayotgan material shu qadar badiiy yorqin namoyon bo'ladi. Xuddi shunday, obraz ham material orqali shaklda o'zining shartli yorqinligini akslantiradi.

O'ziga xoslik va shu bilan birga shaklning obrazli talqin qilinishida tipik moment - uning uslubga oid xarakterini ochadi. U shaklda vaqt chegarasining uslubga oid shartlanishi bilan ifodalanadi.

Shakllar, o'zlarida bu chegarani ko'tara olmay, ruhan tezda charchaydilar.

Uslubiy uyg'unlikka erishish - o'ziga xos dizayndagi, shaklda obrazni ochish, kompozitsion topshiriqda eng muhimdir.

Idrok qilish xususiyatlari

Ko'rish orqali idrok qilish ob'yekt xususiyatini umumiy tizimdan ajratishdan boshlanadi.

Avvalambor predmetlarning va fazoviylikning munosabati idrok etiladi. Shundan so'ng predmetlar orasidagi munosabat o'rganiladi, undan keyin predmetlarning detallari orasidagi munosabatlar o'zlashtiriladi. Va yaxlitlik haqida aniq tassavurga erishiladi.

Bunday ko'rish orqali idrok etish xususiyati kompozitsion qurishda tartibga solishni idrok etishni ta'minlash maqsadida hisobga olinadi.

Shaklni idrok etish organizmdagi u yoki bu biologik ehtiyoj bilan bog'liq.

R. Arnxeym shunday deb yozadi: "Inson odatdagi o'ziga xos biologik ehtiyojni orientir olish uchun unga aniqlik va oddiylik zarur; vazminlik uchun va to'g'ri harakatlanishda - umumiylik va tenglik; qiziqtirish uchun - xilma-xillik va diqqat- e'tibor zarur.

Bu ehtiyojlar bir biridan yaxshi bo'lgan shakllarda qoniqtiriladi.

Kvadrat va aylana, oddiylik va tenglilik.

To'g'ri uchburchaklar 2:1 o'zaro munosabati bilan qo'rquvni uyg'otadi, ya'ni 2 kvadratga parchalanadi. "Oltin kesim" munosabatida (misol 5:8) diqqat-e'tibor umumiylik muvaffiqiyatli uyg'unlashadi.

Ma'lum kompozitsion usul - butun raqamni cheklangan guruh raqamiga va guruhlashtirilgan elementlarga ochish, ya'ni shunday uslub bilan ketma-ket yaqinlashish butunlikni o'zlashtiradi.

Bu uslub idrok etishni fizologik ostonasida borligida shartlidir, bizning ongimiz bir vaqtning o'zida 5-7tadan kam bo'lmagan elementlarni yoki bir vaqtda guruhlarni idrok etishi mumkin (Miller qonuni).

Elementlarning ko'p miqdorida, shakl butun sifatida qabul qilinmaydi va bo'lingandek ko'rinadi.

"Tashkil etishga", "guruhlashga" talab, ya'ni ob'yektni tanish, inson psixikasining xususiyati hisoblanadi.

Ko'z qidiradi, ong esa ularni "konfiguratsiyasi"ni ajratadi (tashqi ko'rinish) va "elementlarni" guruhlaydi (Guruhlash qonuniyati shundan iboratki, shaklni tashkil etadigan, elementlar bir-biriga qanchalik yaqin bo'lsa, ularni shunchalik oson ajratiladi).

Guruhlash elementlarning bir-biriga nisbatan fazoviy qanchalik yaqin joylashtirilganligiga bog'liq bo'ladi:

qanchalik ular bir-biriga miqdoriy yaqin (shakllarning o'xshashligi va boshqalar);

"davom etishga" intilish, mantiqan element joylashgan o'rnidan boshlanishi, yaxlitlik obrazining tanish bo'lgan konturiga intilish;

yopiq shakllarga intilish (tarqoq elementlar, o'zaro bog'lanmagan chiziqlar yopiqlikka va shaklni tashkil etishga intiladi).

6-mavzu. Kompozitsiyada simmetriya va asimmetriya: uslubiy jihatlar.

Simmetriya va asimmetriya kompozitsiyadagi badiiy ta'sir

(2 soat)

Guash bo'yog'ida ishlashning yo'llari

Guash bo'yog'i akvarel bo'yog'ining tamoman aksi bo'lib, u kabi tiniq, jarangdor tus bermaydi. Ranglari yorug'likni yuttanligi sababli uning tagidagi qog'oz ko'rinib, sezilib turmaydi. Tarkibi esa akvarelniki singari - bo'yoq kukuni va u ni bog'lovchi moddalardan iborat. Ammo ular maxsus yog'och elimi bilan mo'tadil nisbatlarda aralashtirilgan bo'ladi. Guash bo'yog'ining yana bir muhim jihati uning oq bo'yoq bilan aralashtirib ishlatilishidir. SHuning uchun uning ranglari unchalik jarangdorlik kasb etmaydi. Bo'yoqni ishlatish uchun mo'yqalamlar ham maxsus tanlanib olinadi va ular juda yumshoq bo'lmasligi, bir oz dag'alroq bo'lishi maqsadga muvofiqdir. Tasvir ishlanadigan sath, ya'ni qog'oz yoki karton ham silliq bo'lmagani yaxshi. Uning yuzasi iloji boricha elimli qoplama (grunt) bilan ishlov berilgan bo'lishi zarur. SHunda uning sathiga guash bo'yog'ini yaxshi surtish mumkin bo'ladi. Guash ko'pincha grafik ishlarni, bezaklarni, plakatlarni ishlashda va qisman rangtasvirlarni bajarishda foydalaniladigan, suv qo'shib ishlatiladigan, tez quriydigan bo'yoqdir. U bilan tasvirlar bajarishning murakkabligi shundaki, bo'yoq surtilgan paytida to'q, qurigandan keyin esa ochlashib ko'rinishidir. SHu jihatini hisobga olib turilmasa ranglar orasidagi muvofiqlikni ushlab turish ancha qiyin kechadi. Buning uchun odatda har bir surtiladigan asosiy ranglar alohida-alohida maxsus idishchalarda tayyorlanib olinib, so'ng unga bir oz boshqa qo'shimchalar aralashtirib tasvir ishlanadi. Ranglarni ishlatishda, uning to'q-ochligi, rang tuslarining qanday topilganini doimo tekshirib, bilib turish uchun bir bo'lak qog'ozga tayyorlangan aralashmani surtib aniqlab, so'ng qo'llansa maqsadga muvofiq bo'ladi.

Guash bo'yog'ida juda ko'p o'tmish rassomlari ham asarlar yaratganliklari ma'lum. Ularning ajoyib-ajoyib natyurmort, manzara, teatr bezaklari, portret, plakatlari jahon tasviriy san'ati xazinasidan o'rin olgan. Ammo, shunisi borki, bu nozik, saqlanishi ancha qiyin bo'lgan ishlarning ayrimlari, ayniqsa quyuq qilib ishlanganlarining bo'yoqlari o'chib, to'kilib ta'mir talab bo'lib qolganligi sir emas. Guash bo'yog'ida tasvirlarni bajarganda iloji boricha har bir rang tusi uchun alohida-alohida mo'yqalam tutgan ma'qul. SHunda ranglarni tiniq va toza, jozibali chiqishig'a erishiladi. Mo'yqalamlarning turli o'lchamlardagisi, va yumaloq hamda. yapaloq ko'rinishdagilaridan foydalaniladi. Ayniqsa, yapaloq mo'yqalam bezak ishlarida hamda tezkor ranglavhalarni ishlashda juda qulaydir. Guash

bo'yog'ida ranglavha va ayniqsa portretlar hamda odam tana qismlarini tasvirlash, nozik rang tovlanishlarini berish qiyin ishdır. Buning uchun ancha muncha mahorat, bilim, tajriba kerak bo'ladi. Tasvir ishlashning yo'l-yo'rig'i, usullarini puxta zgallash esa ko'p amaliy mashg'ulotlarni talab etadigan jarayondır.

Katta-katta monumental asarlarning eskizlari hamda kompozitsiya loyihalarini, bayram munosabati bilan tayyorlanadigan suratlarni ham guashda bajarish qulaydır. U bilan keng qamrovli, mahobatli tasvirlar tez ishlanadi.

Rangtasvir ustalarining asarlarini kuzatar ekanmiz, ularning har biri texnologiyasi hamda uslubi jihatidan naqadar rang-barang ekanligini ko'ramiz va rassomlar mahoratiga tan beramiz. CHunki ijodkorlar bo'yoqning tasvir imkoniyatlarini ustalik bilan qo'llaganlar. Asarlarning biri quyuq bo'yoq qatlamidan foydalanib ishlangan bo'lsa, boshqasi esa juda nozik, yupqa qatlamda bajarilgan. SHunday asarlar xam borki, ular murakkab aralash texnikada bajarilgan. YA'ni ham akvarel, ham guash texnologiyasi ustalik bilan qo'llangan. Bunday mahoratli ishlangan asarlar qatoriga rus rassomlari V.Serov, K.YUon, V. Kustodievlarning ijod namunalarini qo'shishimiz mumkin. SHunisi ham qiziqarliki, ayrim rassomlar akvarel bo'yog'ida yaratgan asarlarida guashning faqat oqini ishlatganlar va bu yaxshi samara berganligi ko'rinib turadi. Bunday asarlarga

S.Gerasimov ijodiga mansub ishlarni misol qilib ko'rsatishimiz mumkin.

Guash, bo'yog'ining keyingi paytda yangi kashf etilgan turi ham mavjud bo'lib, uning nomi «fluouessentli guash» deb ataladi. Uning ijobiy tomoni sun'iy nur tushirilganda yorqinlik kasb etib, «yal-yal» yonib ko'rinishidir. CHunki uning ximiyaviy asoslari ultrabinafsha, binafsha, ko'k, yashil nurlardan g'ayrioddiy yorqin va tabiatdagidan ikki-uch marta kuchli rangda tovlanib ko'rinadi. SHu sababdan bunday bo'yoq turi teatr bezakchiligida keng qo'llanmoqda. Uning ta'sirchan yarqirab ko'rinishi uchun odatda kvars lampalari nuridan ham foydalanish rasm bo'lmoqda.

O'quv-mashq ishlarni bajarishda, ayniqsa natyurmortlarni ishlashda guash bo'yog'idan foydalanshp juda xam qo'l keladi. Uni moybo'yoq tasvirlar ishlashdan avval o'rganilsa maqsadga muvofiq keladi. SHuningdek turli kompozitsiyalarning eskizlarini, o'quv-mashq namunalarini guash texnikasida bajarish qulaydır. U bilan katta-katta sathlarni yaxlit qilib bo'yash, tez ishlash mumkin.

Moybo'yoq rangtasvir texnikasi

Moybo'yokda tasvirlarni ishlash rassom uchun xam, endi o'rganayotgan talaba uchun ham juda qiziqarli mashg'ulotdır. Ammo bu mashg'ulotning jiddiy qiyinchiliklari ham mavjud bo'lib, u moybo'yoq rangtasvir texnologiyasi bilan ham bog'liq. CHunki moybo'yoq bilan ishlash ma'lum tayyorgarlikni talab etadi. Ularga bo'yoqlarni tanlash, ish uchun sath (mato) ni tortib tayyorlash, uni qoplama

(grunt) bilan yopish, mo'yqalamlarni tanlash, eritgichlarni tanlab olish kabi zarur tadbirlarni kiritish mumkin. Moybo'yoq tasvirlar ishlashni o'rganish natyurmortlarni chizib mashq qilish orqali o'zlashtirilsa maqsadga muvofiq bo'ladi.

Moybo'yoqli natyurmort rangtasvirini ishlash jarayonining ayrim tomonlari akvarel texnikasiga o'xshash. CHunki bunda xam avval qalamtasvir chizib olinadi. Agar suvbo'yoqda ishlash uchun tasvir mukammalroq, mayda detallari bilan batafsil chizib olinsa, moybo'yoqda ishlash uchun esa chizmatasvir umumlashtirilib eng asosiy narsalar aks ettiriladi. Buning sababi, moybo'yoqda ishlash jarayonida batafsillik mo'yqalamda ham bajarilishi mumkinligidandir. Moybo'yoqda biror rangni ochlashtirish uchun unga oq rang kerakli darajada qo'shiladi. SHunisi ham borki, oq rang qo'shilgach, bo'yoqning yorqinligi ma'lum darajada kamayadi. Buni o'quv mashqlarini bajarish jarayonida albatta hisobga olish lozim. Akvarel texnikasi kabi jihatlardan biri ish jarayonini asosiy uzoq muddatli vazifani boshlashdan avval ranglavha, chizmalavhalar ishlab olinishidir. SHunda bo'lajak rangtasvirning asosiy xususiyatlarini tajriba qilib ko'rib o'rganish, asosiy ishda uni qo'llash mumkin bo'ladi.

7-mavzu. Uslubiy jihatdan simmetrik va asimmetrik kompozitsiyalarning o'ziga xos xususiyatlari

(2 soat)

Moybo'yoq tasvirlarini ishlash uchun maxsus ashyolardan foydalaniladi. Ular romga tortib tayyorlab, qoplama surtib olingan (gruntlangan) mato, moybo'yoqlarning kerakli xillari, bo'yoqtaxta (politra), mo'yqalamlarning turlicha kattalikdagi xillari, «mastixin» va eritgichlardan iboratdir.

Romga tortilgan mato qanday tayyorlanganligi tasvir sifatini belgilaydigan omillardan biridir, desak xato bo'lmaydi. Uning qoplamasi (grunti) ikki xil tarzda tayyorlanishi mumkin. Biri moyli qoplama bo'lib, u quyidagichadir: 5 foizli elim (jelatin, baliq yoki duradgorlik elimi) aralashmasi shunga teng hajmdagi bo'rga qo'shiladi. U bilan mato sathi qoplanadi. Bir marta surtilgandan so'ng qoplama bo'yoq qatlami tayyorlab olinadi. U quyidagi tarkibda, ya'ni - maxsus oqartirilgan (oftobda toblangan) rangtasvir yog'i, quruq oq bo'yoq kukunidan qo'shib tayyorlangan aralashma bo'ladi. YOg' va kukunning nisbati shunday bo'lishi kerakki u tayyor, maxsus idishga solib chiqariladigan moybo'yoqlardan suyuq bo'lmasin. SHunda uni bemalol mato sathiga «mastixin» bilan tekis qilib surtib chiqish mumkin bo'ladi. 1-2 hafta quritilgach g'adir-budir erlari qumqog'oz bilan yaxshilab tekislanadi va skipidar aralashtirilgan moyli qoplama yassi, katta mo'yqalam («fleys») bilan tekis qilib bo'yab chiqiladi. Bunday usulda tayerlanadigan mato 2-3 oy mobaynida quritiladi. U saqlanadigan joy iliq va quruq

bo'lishi shart.

«Elimli qoplama» deb yuritiladigan qoplamaning ikkinchi xili quyidagicha tayyorlanadi: 1 l. suvda 50-60 gr. jelatin eritiladi va unta 15 gr. glitserin qo'shiladi. U matoga 1-2 marta surtiladi. Birinchi marta surtilgani qurigach qumqog'oz bilan mato usti tekislanib olinadi, so'ng ikkinchisi surtiladi. SHundan so'ng elim aralashmasi bo'r va oq bo'yoq kukuni bilan teng nisbatlarda 40 S darajali issiqda eritiladi. Agar uning tarkibi quyuq bo'lib qolgudek bo'lsa, o'sha elim aralashmasidan qo'shiladi. Bunday qoplama 2-3 marta qavatma-qavat qilib surtiladi. Ular oralig'ida qurishi uchun ma'lum vaqt bo'lishi shart.

Qoplamalar yana ma'lum rang tusida ham tayyorlanishi mumkin. Ular ko'proq ijodiy ishlarni bajarishda va kompozitsiya yaratish jarayonlarida qo'l keladi. Moybo'yoqda o'quv-mashqlarni bajarishda rang xillaridan ham unumli foydalanish talab etiladi. Vazifalarni ishlaganda juda ko'p rang xillaridan bilib-bilmay ishlatish yaxshi samara bermaydi.

Tabiatda ettita asosiy rang (bo'yoq) borligi ma'lum. Ular qizil, noranji, sariq, yashil, havo rang, ko'k, binafsha ranglardir. Bo'yoq aralashtiriladigan taxtada (politrada) bo'lishi juda zarur rang xillari esa qizil, sariq, ko'k bo'yoqdir. CHunki ularni boshqa qolgan asosiy rang-tuslar vositasida hosil qilib bo'lmaydi. Bularning aralashmasidan juda ko'p, deyarli barcha ranglarni chiqarish, hosil qilish mumkin. Ulardan hatto qora rang tusini ham topish mumkinligi sir emas. Faqat qaysi rangni bir-biriga qancha miqdorda aralashtirishni bilish kifoya. Buning uchun esa albatta tajriba va uquv bo'lishi kerak.

SHuni ham ta'kidlab o'tish kerakki, tabiatda absolyut oq va absolyut qora ranglar mavjud emas. Ularning barchasi qandaydir bir rang tovlanishida bo'ladi. Masalan, qoraning jigarrangta, ko'kka, yashilga moyil ekanligini ko'rishimiz mumkin. Oq rangning turli nozik tushlarga moyilligi ham tabiiy. Bunday rang va tushlarning hamda ularning to'q-ochliklarini topib tasvirlash uchun moybo'yokda ishlash texnikasi juda qulaydir. SHu imkoniyatlarning kengligi bilan u boshqa bo'yoq turlaridan ajralib turadi.

Moybo'yoq texnikasida rangtasvirlar bajarganda mo'yqalamlarning qanday turlari va o'lchamlardagilarini ishlatish ham muhimdir. Ularni tanlay bilish ko'p foyda keltiradi. Ma'lumki natyurmortlarni, katta ishlarni bajarishda yapaloq va dag'al mo'yqalamlarni qo'llash ish sifatini, ta'sirchanligini ta'minlaydi. Moybo'yoqlarga suyultiruvchi, erituvchi vositalar qo'shib ishlatiladi. Ular moyli va moyi kamaytirilgan bo'lishi mumkin. Moylirog'i bo'yoqni sekin qurishi uchun yaxshi vosita bo'lib, u bilan foydalanilgan paytda rangtasvir sekin quriydi. SHu sababli uzoq muddatda bajariladigan tasvirlarni ishlashda qulaylik yaratadi. Bunday eritgichlarga ba'zan lak ham aralashtirib ishlatilishi mumkin, shunday qilinganda ishning bo'yoq qatlami tezroq quriydi va bo'yoqning moyi matoga

shimilib ketishining oldi olinadi.

SHuni ham ta'kidlab o'tish kerakki, moybo'yoq texnikasida rang qoriladigan maxsus taxtacha (politra) ning yuzasida bo'yoqlarni qanday joylashtirish masalasi ham muhim. Unda bo'yoqlar issiq-sovuq ranglarga ajratib, shu bilan birga to'q-ochligiga qarab ajratib joylashtirilishi mumkin. Oq bo'yoq odatda o'rtada yoki ranglar qatorining boshlanishida bo'ladi. Agar har safar bir xil joylashtirilsa, rassom shunga o'rganadi va kerakli bo'yoqni darrov topib ishlatish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Moybo'yoqda tasvirlar ishlashning juda ko'p o'rganilishi kerak bo'lgan tomonlari bor. Ularning barchasi ko'p mashq qilish orqali o'rganib olish imkonini beradi. Tajriba nazariy va amaliy tomondan muntazam mashq qilish natijasida oshadi. Bunda maxsus adabiyotlarni mutolaa qilish ham yaxshi yordam beruvchi vositadir.

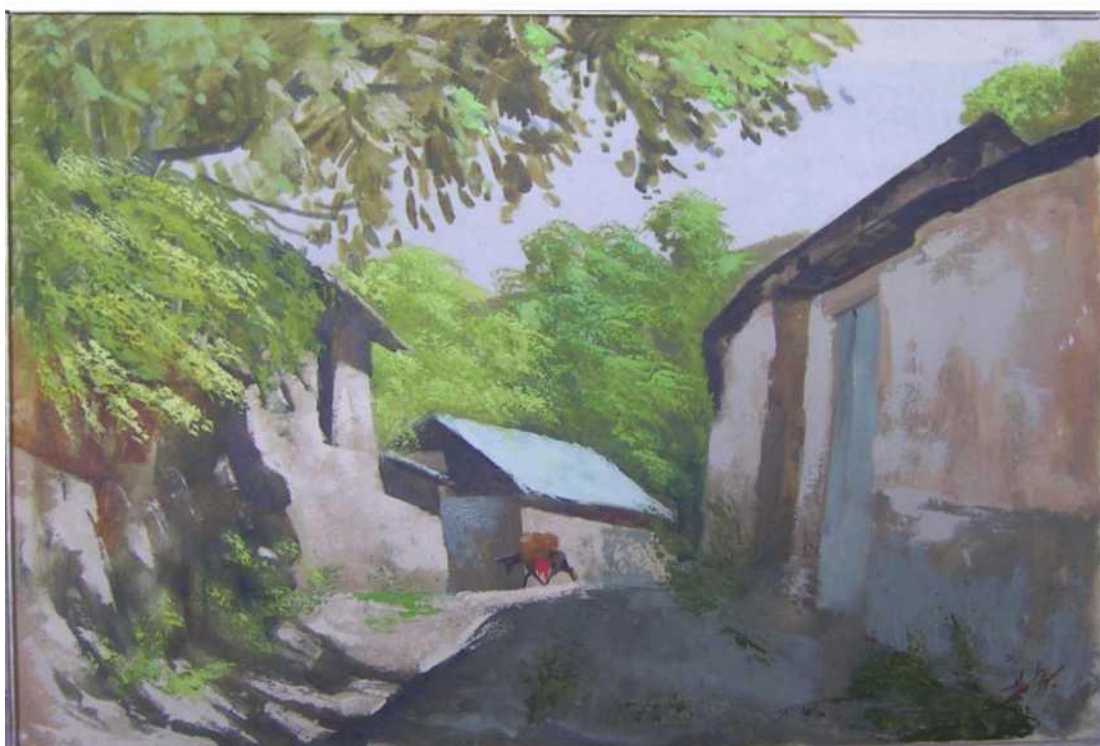
B. Tojiev. "Baxor lolalari"

R. Axmedov. "Nigora portreti" 1976 y.

N. Abdusalomxo'jaev. "Xovli"

N. Abdusalomxo'jaev. "Xumson qishlog'i"

B.Tojiev. “Atirgullar” natyurmort

8-mavzu. Uslubiy o'zgarishlar va kompozitsiyaning rivojlanish jarayoni.
Uslubning kompozitsiyada vaqt o'tishi bilan qanday o'zgarishi
(2 soat)

Kompozitsiyaning "turg'un" va "dinamik", "ochiq" va "yopiq" xillari mavjud. Kompozitsiya tuzish ma'lum "qonun" (kanon)lar bilan belgilangan va chegaralangan. Bu esa kompozitsiya ifoda vositalarining torayishiga olib kelgan. Uyg'onish davrida "turg'un" va "yopiq" kompozitsiya, barokko san'atida "dinamik" va "ochiq" kompozitsiya ustuvorlik qilgan. San'at tarixida qonunlarga bo'ysunib yaratilgan kompozitsiyalar va erkin kompozitsion usullarga asoslanib kompozitsiya yaratish harakatlari birday muhim rol o'ynagan. Uyg'onish davrida kompozitsiyani ilmiy asoslashga intilish kuzatiladi. Tasviriy san'atning har bir turi o'ziga xos kompozitsion uslublarga ega. Masalan kitob bezagi (rasm) mahobatli devoriy rassomlik kompozitsiyasidan farq qiladi. Shuningdek, kompozitsiyani idrok qilish ham turlicha bo'lishi mumkin. Masalan haykaltaroshlik asarlaridan relyefni faqat old tomondan ko'rish mumkin. Aksincha, mahobatli yodgorliklarni esa aylanib tomosha qilish lozim. Haykaltarosh asar yaratayotganda kompozitsiya qonunlarini e'tiborga olishi kerak. Tasviriy san'atda ko'p shakl (figura)li kartina va haykallar ham kompozitsiya deb ataladi. Me'morlikda — kompozitsiya (mujassamot) bino (inshoot va ularning majmualari)ning tuzilishi, vazifasi va g'oyaviy badiiy jihatlari birligi va shaharsozlikdagi o'rnini ta'minlashdan iborat; kompozitsiya butun bir shahar yoki me'moriy ansambl, alohida bino yoki inshootning tashqi qiyofasi bilan ichki xonalari, tuzilishi bilan bezaklari, rangi, loyihasi va qurilishini aniqlaydi, atrof muhit bilan uyg'unlashishi me'moriy kompozitsiyaga kiradi. Bu esa me'mordan katta mahorat talab etadi. Adabiyotlarda kompozitsiya — asarni badiiy shakllantirishga xizmat qiladigan turli qismlarning holati, o'zaro bog'liqligi, voqea, karakter-obrazlar, lirik chekinishlar, tafsilotlar bayoni va shu kabi ma'lum maqsadga bo'ysundiriladi. Asar kompozitsiyasining yaxlitligi uning asosiy shartidir. Ortiqcha personaj, epizod va detallar asar qimmatini pasaytiradi. Shuning uchun ham badiiy asarda hech qanday yetishmovchilik ham, ortiqchalik ham bo'lmasligi kerak. kompozitsiyaning o'ziga xosligi syujet unsurlarining qanday tartib bilan joylashtirilishiga, syujetdan tashqari unsurlar (lirik, falsafiy-publitsistik chekinishlar, qo'shimcha epizodlar) ning boryo'qligiga, peyzaj, portret, psixologik tasvir, muallif tavsifi kabi vositalarning me'yori va tartibiga bog'liq. kompozitsiya yaratish usuli va uslublari turlituman. Qadimdan kompozitsiyani asar g'oyasi bilan uzviy bog'liq holda tushunib kelingan. kompozitsiya asarning shunchaki tuzilishi emas, balki shu

tuzilishning maqsadi, uning nima asosida tuzilganligidir. kompozitsiya asar g'oyasiga bog'liq. Tanlangan obraz yoki voqea asarga kiritish uchun muvofiqlik yoki yo'qmi — buni faqat yozuvchi aytmoqchi bo'lgan gapga nisbatan aniqlash mumkin. Bu ham kompozitsiyaning muhim bir tomoni. kompozitsiya shu jihati bilan asarda mazmunning qay darajada mazmundorligini ko'rsatuvchi muhim omillardan. Musiqada — 1) musiqa asarining tuzilishi; 2) kompozitor ijodining mahsuli.

Kartinada xuddi harakatlanayotgandek ko'rinadi: Agar kartinada harakat yo'nalishi bo'yicha bitta yoki bir nechta diagonal chiziqlardan foydalanilsa; Agar harakatlanayotgan ob'ekt oldida bo'sh masofa qoldirsak; Agar harakatni xarakterini juda aniq ochib beruvchi kerakli kulminatsiya tanlansa. Bundan tashqari harakatni faqat bir momentini emas, balki uning harakatlarini bosqichma-bosqich bersak ham tasvir harakatlanayotganga o'hshab ko'rinadi. Masalan, qadimgi Misr releflarida har bir figura aniq bir holatda qotib qolgan, lekin kompozitsiyani aylana holatida tomosha qilsak harakat ketma-ketligini ko'rishimiz mumkin. Bunda tasvir harakatlanayotganga o'hshab ko'rinadi. Asarni yaxlit holda tomosha qilsakgina harakatni sezishimiz mumkin, harakatning bo'lak momentlarida u sezilmaydi. Harakatlanayotgan ob'ektning oldidagi ochiq masofa harakatni fikran davom ettirish imkoniyati tugdiradi. Aks holda ob'ekt qogoz sathining chekkalariga juda yaqin qilib tasvirlansa, xuddi harakat to'htab qolgandek tuyuladi. Shuningdek harakatni rasmdagi chiziqlarning yo'nalishi orqali ham berish mumkin. Masalan, barcha chiziqlar qog'oz sathining chuqurligiga yo'nalgan. Bunda qahramonni eng kuchga to'lgan vaqtini tasvirlasak harakatning ta'sirchanligi ortadi. Shu bilan birga harakat hissini ob'ektning silliq bo'yalgan foni noaniq konturlari ham berishi mumkin. Fondagi qo'llagan vertikal va gorizontal chiziqlar harakatni to'htatib qo'yadi.

Harakat yo'nalishini o'zgarishi esa harakatni tezlashtiradi yoki sekinlashtiradi. Statikani berish qoidasi. Quyidagi sharoitlarda kompozitsiya static hisoblanadi. Agar kartinada diagonal yo'nalishlar yo'q bo'lsa; Agar ob'ektlar tinch (statik) pozada tasvirlangan bo'lsa, harakatning kulminatsiyasi bo'lmaydi; Agar kompozitsiya simmetrik, muvozanatda yoki oddiy geometrik sxemalar (uchburchak, aylana, oval, kvadrat, to'g'ri to'rtburchak) asosida qurilgan bo'lsa. Tinchlik hissi san'atning asarida yoki boshqa sharoitlarda paydo bo'lishi mumkin. Masalan, K.Korovinining "Qishda" kartinasida diagonal yo'nalishlarning ko'pligiga qaramay, changi qo'shilgan ot tinch turibdi, undagi harakat quyidagi sabablarga ko'ra sezilmaydi: kartinaning kompozitsion va geometrik markazi bir-biriga mos, kompozitsiya muvozanatda va otning oldidagi ochiq sathda daraxt tasvirlangan. Syujetli - kompozitsion markazni aniqlash. Rassom kompozitsiya yaratar ekan, kartinada eng asosiysi nima bo'lishini va bu asosiy syujetni ya'ni "mazmun

markazi" deb ataluvchi syujetli - kompozitsion markazni qanday ajratib ko'rsatish to'g'risida o'ylashi lozim.

**9-mavzu. Asar ichidagi elementlar o'rtasida muvozanatni ta'minlash.
Kompozitsion nisbiyatni ishlab chiqishda uslubiy tamoyillar
(2 soat)**

Akademik rangtasvir san'ati XVII asrda paydo bo'lgan tasviriy san'at yo'nalishi. Akademiklik mumtoz san'ati bo'lib, klassitsizm oqimining rivojlanishi natijasida shakllangan. Akademiklik qadimgi va Uyg'onish davri tasviriy san'ati an'alariga asoslangan, ammo yanada rivojlangan, tizimlashtirilgan, yaxshi rivojlangan ijro texnologiyasi va texnikasi asosida kompozitsiyani qurishning maxsus qoidalariga ega asar. Akademiklik ideallashtirilgan tabiat, dabdaba va yuqori texnik mahorat bilan ajralib turadi. Jamoatchilik tushunchasida akademizmbu yuqori estetik zavq tuyg'usini uyg'otadigan klassitsizmning ba'zi xususiyatlariga ega, yuqori sifatli va benuqson ijrodagi realistik asar. Akademiklarning asarlari ko'pincha juda aniq va sinchkovlik bilan ishlangan. Maxsus texnikalar, kompozitsiya sirlari, ranglar uyg'unligi, ramziy elementlar va boshqalar tufayli akademiklarning asarlari u yoki bu sahnani eng aniq va to'liq ifodalaydi.

XIX-asrda akademizm romantizm va realizm elementlarini qamrab ola boshladi. Eng mashhur akademik rassomlar: Karl Bryullov, Aleksandr Ivanov, Sayohat san'ati ko'rgazmalari uyushmasining ko'plab rassomlari, Jan Ingres, Aleksandr Kabanel, Uilya'm Bugero, Pol Delaroshe, Jan Gerom, Konstantin Makovskiy, Genrik Semiradskiy va boshqalar. Akademiklik bugungi kunda rivojlanmoqda, ammo endi u qadar keng tarqalgan emas. Agar ilgari akademiya ommaviy tomoshabinlar uchun eng tushunarli bo'lganligi sababli tasviriy san'atdagi etakchi va hukmron yo'nalishlardan biri deb da'vo qilgan bo'lsa, zamonaviy akademizm endi o'tmishning eng buyuk rassomlarining akademik san'ati egallagan rolni egallamaydi. Zamonaviy akademik rassomlar: Ilya Glazunov, Aleksandr Shilov, Nikolay Anoxin, Sergey Smirnov, Ilya Kaverznev, Nikolay Tretyakov va boshqalar.

*I-rasm. Yan-Jak Shiring
"Jan Darkni inglizlarga qarshi yurishi" 1887 y.*

Akademik san`at yoki akademizm - bu Yevropa san`at akademiyalari ta`sirida yozilgan asar, haykaltaroshlik va arxitektura uslubi. Aniqrog'i, akademik rangtasvir san`at bu neoklassik va romantik oqimlar doirasida amalda bo'lgan Fransiya Tasviriy san`at akademiyasi me'yorlari ta`sirida bo'lgan san`at va rassomlar hamda bu ikki harakatdan keyin ularning har ikkala uslublarini sintez qilishga urinishida paydo bo'lgan san`atdir. Uilyam-Adolf Bugero, Tomas Kuture va Xans Makart asarlarida eng yaxshi aks ettirilgan. Shu nuqtai nazardan, u ko`pincha "akademizm", "badiiy dabdaba" (pejorativ tarzda) va "eklektizm" deb ataladi va ba`zan "tarixiylik" va "sinkretizm" bilan bog`lanadi. Akademik rangtasvir san`at Evropa akademiyalari ta`sirida yaratilgan rasm va haykaltaroshlikni o`z ichiga oladi, bu davrda ko`plab rassomlar rasmiy ta`lim olgan. Akademik rangtasvir san`at asosan adabiy, mifologik va tarixiy asosli, maqbul yoki kerakli mavzularning kanoniga sodiqdir. Uning rassomlari oddiy yoki oddiy narsalarni tasvirlashga qiziqish bildirmadilar. Akademik rangtasvir san`at realistik emas, idealistikdir.

Uslub nuqtai nazaridan akademik san`at Aristotel ideali va voqelikka tanlab taqlid qilish mimesis ("mimesis" - taqlid qilish atamasi antik davrda paydo bo'lgan) idealini tarbiyalagan. Ajoyib mahorat bilan ranglar, yorug`lik va soya shakllari kvazi-foto-realistik tarzda yaratilgan. Ba`zi rasmlarda "jilolangan qoplama" ko`rsatilgan, bu erda siz endi tugagan ishda cho`tki izini ko`rmaysiz. Ushbu badiiy ideal XIX-asrning o`rtalarida fotografiya ixtirosi bilan o`zining

poydevoriga aylandi. Neoklassitsizm va romantizm ta'sirida bo'lgan fransuz tasviriy san'at maktabi uslubga alohida ta'sir ko'rsatdi. Keyinchalik, akademik san'at bu ikki uslubni sintez qildi, bu Uilyam Adolf Bugereau, Tomas Couture va Hans Makart asrlarida juda aniq ko'rinadi. San'atning keyingi uslublari, xususan, impressionizm paydo bo'lishi bilan akademik san'at nafratlandi va "eklektizm" sifatida rad etildi. XX-asrning boshidan oxirigacha ko'pchilik san'atshunoslar uning ma'nosi unchalik katta emasligiga ishonishgan, shuning uchun u deyarli tilga olinmagan va muzey omborlarida g'oyib bo'lgan; ba'zan ularni kamsitib "art-pompers" deb atashgan. asarning akademik uslubi, shuningdek, milliy sotsialistik san'at siyosati tomonidan mutlaq standartga ko'tarilganligi sababli obro'sizlandi. 1960-yillarga qadar faqat bir nechta yoshi katta rassomlar unga sodiq qolishdi. Faqat 1990-yillarga kelib, fin de siècle akademik san'ati asta-sekin "qayta kashf qilindi" va o'sha paytdan beri tobora ko'proq qadrlanib bordi. Rantasvir usttalari o'z yo'lidan ketib, o'z maskanlarini aks ettirib, shubha ostiga qo'ygan bo'lsa, tarixiy kino, xususan, sandal plyonkasi akademiyaning o'tmishni tiklashga bo'lgan tashnaligini davom ettirdi. Fransuz akademizmi; Fransuzcha "pompier" nomining kelib chiqishi - italyancha "o't o'chiruvchi" - noma'lum: u o't o'chiruvchilarning dubulg'asiga o'xshash klassik xudolar va qahramonlar figuralari dubulg'asidan kelib chiqishi yoki xavfsizlik vazifalarini bajaradigan bir xil o't o'chiruvchilarni ko'rsatishi mumkin. Ko'rgazmalar paytida, rasmiy salonlarda oching yoki Charlz Glerning davrasidagi rassomlarga, Pompey rasmiga taqlid qilish tarafdorlariga murojaat qiling yoki nihoyat, ko'plab dabdabali va ritorik tasviriy tasvirlarga murojaat qiling. XVIII asrda vujudga kelgan va XIX asrning birinchi yarmiga qadar davom etgan neoklassitsizmning badiiy oqimi o'z uslubining oqilona qat'iyligida maktablarda o'qitishning birinchi zarur sharti bo'lib, o'zining mazmuniga ko'ra o'z mazmuniga ko'ra o'qitish usulini taklif qildi. Jamiyatning endi ko'rinmaydigan tabiati va haqiqiy hayotiga, balki badiiy mahsulotlarga taqlid qilish, o'sha uzoq o'tmishning tarixi va afsonalari, u uyg'unlik va ideal go'zallik namunasi sifatida belgilagan. Frantsiyada Devid san'atining etakchi namunasi - to'g'risi, shaxsan har qanday akademiyaga qarshi - so'ngra talaba Ingres konsensusni etkazadi va taqlidchilarni ishlab chiqaradi. Rassomlarga mukammallik sertifikatini kafolatlash, ularga soddalik va ulug'vorlik, uyg'unlik va poklikka asoslangan uslubni berish maqsadida 1648 yilda Frantsiyada Qirollik rassomlik va haykaltaroshlik akademiyasi tashkil etilgan.

2-rasm. Adrian de Leli "Qirollik akademiyasi" 1794-95

Tarix akademiyasi; Birinchi san`at akademiyasi Italiyaning Florensiyada 1563 yil 13 yanvarda arxitektor Giorgio Vasarining ta`siri ostida Kosimo I de Medici tomonidan tashkil etilgan va uni San`at va san`at akademiyasi (San`at akademiyasi va kompaniyasi) deb atagan. San`at va Chizma chunki u ikki xil operatsion filialga bo`lingan. Kompaniya Toskanadagi har bir ishchi rassom qo`shilishi mumkin bo`lgan o`ziga xos korporatsiya bo`lsada, Akademiya tarkibiga faqat Kosimo saroyining eng ko`zga ko`ringan san`at arboblari kiritilgan va Medici shtatining butun badiiy faoliyatini nazorat qilish vazifasi yuklangan edi. Ushbu tibbiyot muassasasida talabalar "arti del disgno" (Vasariy tomonidan kiritilgan atama)ni o`rganib, anatomiya va geometriya akademik rangtasvi fanlari bo`yicha ma`ruzalar tinglashgan. Yana bir akademiya - San-Luka akademiyasi (rassomlarning homiysi Avliyo Luqo nomi bilan atalgan) o`n yildan so`ng Rimda tashkil etilgan. San-Luka akademiyasi tarbiyaviy funktsiyaga ega edi va Florentsiyadan ko`ra san`at nazariyasiga ko`proq qiziqardi. 1582 yilda Annibale Carracci rasmiy yordamisiz Boloniyada o`zining yuqori nufuzli Desiderosi akademiyasini ochdi; qaysidir ma`noda bu an`anaviy rassomlar ustaxonasiga o`xshardi, lekin u uni "akademiya" deb belgilash zarurligini his qilgani o`sha paytdagi g`oyaning jozibadorligini ko`rsatadi. San-Luka akademiyasi keyinchalik 1648 yilda Frantsiyada tashkil etilgan Qirollik san`at va haykaltaroshlik akademiyasi uchun namuna bo`lib xizmat qildi, keyinchalik u Tasviriy san`at akademiyasiga aylandi. Qirollik san`at va haykaltaroshlik akademiyasi "liberal san`at bilan shug`ullanuvchi janoblar" rassomlarini qo`l mehnati bilan

shugʻullanadigan hunarmandlardan farqlash maqsadida tashkil etilgan. Badiiy ijodning intellektual tarkibiy qismiga bunday eʼtibor akademik sanʼatning mavzulari va uslublariga sezilarli taʼsir koʻrsatdi. Qirollik sanʼat va haykaltaroshlik akademiyasi 1661 yilda Frantsiyadagi barcha badiiy faoliyatni nazorat qilish maqsadi boʻlgan Lui XIV tomonidan qayta tashkil etilgandan soʻng, asr oxirigacha badiiy munosabatlarda hukmronlik qilgan aʼzolar oʻrtasida tortishuvlar paydo boʻldi. Ushbu "uslublar jangi" Piter Pol Rubens yoki Nikolas Pussin toʻgʻri namuna boʻladimi degan ziddiyat edi. Pussin tarafdorlari "Poussinistlar" deb atalmish chiziq (disgno) aql-zakovatni oʻziga jalb qilgani uchun sanʼatda hukmron boʻlishi kerak, "Rubenistlar" deb atalgan Rubens izdoshlari esa rang (rang) sanʼatda hukmron boʻlishi kerak, deb taʼkidlaganlar. Uning histuygʻulariga murojaat qilish. Muhokama XIX-asrning boshlarida Jan Auguste Dominik Ingres ijodiga xos boʻlgan neoklassik oqimlar va Evgeniya Delakrua ijodiga xos boʻlgan romantizmga mos ravishda qayta tiklandi. Sanʼatni tabiatga qarab oʻrganish yaxshiroqmi yoki oʻtmish ustalariga qarab oʻrganish yaxshiroqmi, degan bahslar ham boʻlgan. Fransuz modelidan foydalanadigan akademiyalar butun Evropada shakllangan va frantsuz akademiyasining taʼlimoti va uslublariga taqlid qilgan. Angliyada bu Qirollik akademiyasi edi. 1754-yilda tashkil etilgan Daniya Qirollik Tasviriy sanʼat akademiyasi milliy maktabni tashkil etish va chetdan keltiriladigan rassomlarga qaramlikni kamaytirish maqsadiga erishgan kichik mamlakatda muvaffaqiyatli namuna boʻla oladi. 1800-1850 yillardagi Daniya oltin davri rassomlarining deyarli barchasi u yerda oʻqitilgan va koʻpchilik dars berish uchun qaytib kelishgan va Daniya sanʼati tarixi boshqa mamlakatlarga qaraganda akademik sanʼat va boshqa uslublar oʻrtasidagi keskinlik bilan kamroq ajralib turadi. Akademiyaga oʻtishning oqibatlaridan biri XIX-asrning oxirgi yarmigacha (Qirollik akademiyasi uchun 1861) koʻpchilik akademiyalardan chetlashtirilgan rassom ayollarni tayyorlashdagi qiyinchilik edi. Bu qisman yalangʻochlik bilan ifodalangan nomaqbullik haqidagi xavotirlar bilan bogʻliq edi. XX-asrgacha koʻpincha talaba qizlar uchun maxsus tadbirlar amalga oshirildi.

V. KEYSLAR BANKI

Rangtasvir nazariyasi asoslari, perespektiva, yorug'lar, yarim soyalar, reflekslar va soyalar nazariyasi hamda chizmatasvirning texnika va texnologiyasi xaqida tanishtirib borish;

Milliy natyurmortni tasviriy san'at o'qitishning zamonaviy texnologiyasini qo'llanilishini tushuntirish;

3. Kelajakdagi mustaqil ishlar asosini yaratish uchun rassomlarga amaliy mashg'ulotlar asosida zaruriy bilimlarni berish.

Кейсни бажариш босқчилари ва топшириқлар:

- Кейсдаги муаммони келтириб чиқарган асосий сабабларни белгиланг(индивидуал ва кичик гуруҳда).
- rassomlarga амалий машғулотлар асосида зарурий билимларни бериш.

Rangtasvir turlari va sohalarini rivojlantirish metodikasi dasturi:

1. Tinglovchiga tasvirlanayotgan buyumlarning tekislik va kengliklariga tushayotgan yorug'liklar va ulardagi tusalarning xususiyatlarini bir-biriga aloqadorligini hisobga olishni tushuntirish;

2. Rassomlarni chizmatasvir nazariyasi asoslari, perespektiva, yorug'lar, yarim soyalar, reflekslar va soyalar nazariyasi hamda chizmatasvirning texnika va texnologiyasi xaqida tanishtirib borish;

3. Kelajakdagi mustaqil ishlar asosini yaratish uchun rassomlarga amaliy mashg'ulotlar asosida zaruriy bilimlarni berish.

Mashg'ulot paytida:

Tinglovchi va talabalarining asosiy va yuqori amaliy bilimlardan qoniqish hosil qilishlari uchun o'quv ustaxonasi kerakli yorug'lik va chizmatasvirda qo'llaniladigan zarur jihozlar bilan ta'minlanishi kerak.

Ishlatiladigan ashyolar;

har xil yumshoqlikdagi oddiy grafitli qalamlar, ko'mir, sous, sagina. planshet, qog'oz, o'chirgich.

chizmatasvir ishlash uchun dastgoh (molbert).

TOIFALASH JADVALI VA KONSEPTUAL JADVALINI - guruhlarga qo‘llash, o‘rganilayotgan hodisa, tushuncha, fikrlarni ikki va undan ortiq jihatlarini bo‘yicha taqqoslashni ta‘minlaydi. Tizimli fikrlash, ma‘lumotlarni tuzilmaga keltirish, tizimlashtirish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

VI. MUSTAQIL TA‘LIM MAVZULARI

Mustaqil ishni tashkil etishning shakli va mazmuni

Mustaqil ta‘lim tegishli o‘quv moduli bo‘yicha ishlab chiqilgan topshiriqlar asosida tashkil etiladi va uning natijasida tinglovchilar bitiruv ishi dirasida referat yoki kurs ishini tayyorlaydi.

Mustaqil ish talablari har bir tinglovchi o‘zi tanlagan rassom ijodi yoki badiiy asar taqdimotini tayyorlaydi.

Mustaqil ish taqdimoti quyidagi tarkibiy qismlardan iborat bo‘ladi:

- Sarvaraq;
- annotatsiya;
- mundarija;
- asosiy qism: nazariy tahlil;
- illyustratsiyalar ilovasi;
- xulosa;;
- glossariy;
- adabiyotlar ro‘yxati.

Keyslar banki;

Boshqa materiallar (fanni o‘zlashtirishga yordam beruvchi qo‘shimcha materiallar: elektron ta‘lim resurslari, ma‘ruza matni, glossariy, test, krossvord va boshq.)

Shuningdek, mustaqil ta‘lim jarayonida tinglovchi kasbiy faoliyati natijalarini va talabalar uchun yaratilgan o‘quv-metodik resurslarini “Elektron potrfolio” tizimiga kiritib borishi lozim.

Mustaqil ish mavzulari

O‘zbekiston tarixiy obidalarini

Mustaqil O‘zbekiston

Eski shahar

Industrial Toshkent

XXI asr kommunikatsion texnologiyalar asri

Bunyodkorlik

Orol fojiasi

Biz yomon illatlarga qarshimiz

Sog‘lom tando – sog‘ aql

Beg‘ubor bolalik

Kelajak

Mehnat
O‘zbek bozori
O‘zbek milliy hunarmandchiligi
Mening zamondoshim
Mening qishlog‘im
Mening shahrim
Ona shahrim Toshkent
Obod mahalla
Mustahkam oila
Vatan himoyachilari
O‘zbek milliy bayramlari
Navro‘z – bayrami
O‘zbekiston Respublikasining Mustaqillik bayrami
O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiya bayrami
Hotira va qadrlash kuni bayrami
Amir Temur
Jaloliddin Manguberdi timsolida
To‘maris
Alpomish dostoni
Mirzo Ulug‘bek
Al Xorazmiy
Alisher Navoiy
Buxoroda Xo‘ja Nasriddin
Kamoliddin Behzod
Ijodkor rassom
O‘zbek milliy o‘yinlari
Uloq (ko‘pkari)
Qo‘chqor urushtirish
Xo‘roz urushtirish
Sport
Musiqqa
Sharq taronalari
Raqs
Xiva lazgisi
Talabalik orzusi
Koinot
Yil fasllari
Besh tashabbus.

VII. GLOSSARIY

Antropometriya (yunoncha soʻz «antropos» - odam, «metron» - oʻlchov maʼnosini bildiradi) – antropologiyaning bir boʻlimi hisoblanib, odam tanasining tuzilishi, asosiy harakat va holatini, tavsif oʻlchamlarini oʻrganadi. Antropometriya turli jinsdagi, yoshdagi, etnik jihatdan mansubligi va geografik regioniga qarab odamlar uchun oʻrta katta-kichik meyorlarini oʻrnatadi. Antropometriya asoslari, mahsulot va binolarni proektsiyalashda, ularning odamlarga loyiq taʼminlash maqsadida va ohir-oqibat qulay ishlatilishida va qulaylik yaratishda keng foydalaniladi.

Badiiy konstruksiya – loyihalash faoliyatining alohida tarzdagi xilma-xil obektlari boʻlmish sanoat va maishiy yoʻnalishdagi mahsulotlar, yirik seriyalarda sanoatlashgan uslubda ishlab chiqarilishi. Badiiy konstruksiya ob'ektlarining xarakterli xususiyati-ularning ishlanmasida injener-konstruktor va texnologlarning qatnashishlari zarurligi. Rassom-konstruktor mahsulot ishlanmasi ustida, texnikaviy estetikaning, nazariy va metodologik bilimlariga tayangan holda ish olib boradi.

Badiiy loyihalash – uni tarkibiy qismiga kiruvchi badiiy konstruksiyaga nisbatan, mahsulotlarni ishlab-chiqarish jarayonida kengroq doirasidir. Uning ob'ekti, hozirgi paytgacha yigʻilgan metodlar boʻyicha ishlab chiqariladigan barcha mahsulotlar kiradi.

Badiiy sifat – mahsulotning interʼer vash u kabilar tashqi koʻrinishida, afzalliklari, shakl va elementlar oʻlchamlarining oʻzaro uygʻunligi, mutanosibligini, ritmik tuzilishi, fakturasini, rang va boshqa kompozitsion xarakteristikalarini aniqlaydi. Badiiy sifat asosiy koʻrsatkichlaridan biri, odam uchun xizmat qiladigan predmet muhitining organik elementi sifatida, barcha xarakteristik shakllarni, mahsulotning asosiy gʻoya echimiga boʻysundirishdir.

Badiiy uslub (stil) – badiiy ijod doirasiga mansub boʻlib, mavjud boʻlgan qator umumiy tomonlarga ega meʼmorchilikda, sanʼat asarlarida, dizaynda tarixiy bosqichning u yoki bu davrlarida yaqqol namoyon boʻladi. Badiiy uslub koʻpincha buyumlarning meʼmorchilik va badiiy asarlarida kompozitsion qurilishida namoyish etiladi.

Dekor (lotincha «dekor» soʻzidan – bezayman, maʼnosini bildiradi) – bezak elementlari va mahsulot bezagini toʻplami. Dekorning asosiy koʻrinishlari: ornamentika, tasviriy va arxitektura motivlari, bezakli qoplami. Rivojlangan dekor, dekorativ – amaliy sanʼat mahsuloti uchun xarakterlidir, ayniqsa oʻtmishda, uning shakliga atayin bezatish uchun kiritilgan element (detal)lar koʻrinishida tez-tez chiqib turgan. Dekor xarakteri, bironta ustani buyumlarning goʻzallik mohiyatini, davr tasavvurlari orqali aniqlanadi.

Dekorativlik – shakl ta'sirchanligi shartlaridan biri, mahsulot hususiyati, uning shakl va siluet konfiguratsiya hosiyatlari, hamda materialning rangi, faktura va teksturasi bilan bog'liqdir. Ko'pincha dekarativlikni dekor elementlarining qo'llanilishi, masalan ornamentika bilan bog'lashadi. Lekan bu vaziyatda dekorativlik emas, balki mahsulot dekarativligi deyilsa, to'g'ri aytilgan bo'ladi. Aslida dekorativlik barcha dekorlardan mahrum bo'lgan ko'pgina predmetlarda, masalan: radiopryomnik, avtomobillar, metallning ustki qoplami, kristallar, o'simliklar bargi va boshqa narsalarda mavjuddir.

Mahsulotning dekorativligi, shaklning tartibga solinishi va mantiqiy konstruktivligi, ritmi, rangi, mutanosibligi, faktura vash u kabilarning tashkil etilishiga bog'liqdir.

Disgarmoniya (yunoncha «harmonia» so'zidan – garmoniya, uyg'unlik, «dis» - old qo'shimcha bo'lib, inkor etish ma'nosini anglatadi) – muvofiqlashmaganlik, shaklg barcha va alohida bo'lgan xususiyatlari orasidagi qarama-qarshilik, masalan: mahsulotning ritmik tuzilmasi bilan uning rang echimi orasidagi ziddiyat. Shaklda disgarmoniyaning paydo bo'lishi, uning badiiy sifatini pasayishiga olib boradi.

Inter'er (fransuzcha «inteieur» so'zidan – ichki ma'nosini bildiradi) – binoning ichki muhitining, funksional – estetik munosabatda, nisbatan yopilgan va tashkil etilganligidir. Inter'er xona to'siq sirlari (devor, ship, pol) va uning barcha jihozlash va bezatish vositalari to'plamidan tashkil topadi.

Kompaktlik (lotincha «compactus» so'zidan – zich, g'uj, yig'ilganlik ma'nosini bildiradi) – shakl elementlarining joylashuvida maksimal zichligi. Kompaktlik darajasidan, mahsulotning quyilganligi aniqlanadi.

Kompleks loyihalash – qator mahsulotlarning loyihalanishi, odamning ish faoliyatini muayyan jarayonidagi talablarni to'liq ta'minlash; masalan, oshxona uchun jihozlar, maktab uchun mebel va hk. Kompleks loyihalashning maqsadi, odamlar uchun iloji boricha dam olishda, uyda, ishxonalarda qulaylikni, uyg'unlikni va badiiy muhitni yaratishdir.

Kompozitsiya (lotincha «compositio» so'zidan – o'ylab chiqaraman, tuzaman, yarataman ma'nosini anglatadi) – mahsulotning muayyan maqsadga hizmat qiladigan tartibda joylashuvi va ularning muvofiqligi.

Komponovka (lotinyaa «compono» so'zidan – tuzaman ma'nosini anglatadi) – turli elementlarning o'zaro mos qilib joylashtirishning qidiriv jarayoni.

Komfort («copfort» - inglizcha so'z bo'lib) odamning ma'lum bir narsa yoki ba'zi buyumlar to'plamidan oladigan barcha qulayliklar yig'indisidir. Mahsulotlar qulaylikning talabiga to'liq javob bersa, ular huzur-halovatli hisoblanadi. Bunday qulayliklarning yo'qligi esa, ma'lum ish jarayoni muhitida diskomfortni yuzaga keltiradi.

Konstruksiya («constructio» lotincha soʻz boʻlib – quraman maʼnosini anglatadi) mahsulot elementlarining oʻzaro bogʻliqligi, aloqadorligi. Konstruksiyaning hosiylati, asosan mahsulot elementlarining oʻzaro bogʻlanishida va oʻzaro joylashuvida aniqlanadi.

Konstruksiya tipologiyasi – mahsulot elementlarining oʻzaro bogʻliqligini, konstruktiv klassifikatsiya tiplaridagi farqlari.

Konstruksiya klassifikatsiyasining asoslariga:

- 1) elementlarning bogʻlanish tipii (ajralmas, ajraladigan; yigʻiladigan va boʻlinadigan);
- 2) elementlarning oʻzaro munosabat tipii (turgʻun; kinetik);
- 3) ularning ulanish sxemasi va usuli; (yahlit; karkasli; jildli; toʻplamli);
- 4) maʼlum mahsulotning boshqa buyumlar bilan bogʻlanish konstruksiya tipii (avtomnom; bloklanadigan);
- 5) funksional holatning tipii (statsionar; safarbar; ihcham);
- 6) konstruksiyaning asosiy va asosiy boʻlmagan elementlarini oʻzaro munosabat tipii (ochiq; yopiq; yarim ochiq) va h.k..

Tashqi koʻrinish – bunda, buyumning shakli idrok etish orqali tomosha qilinadi. Shakl elementlari buyumni ishlatish jarayonida idrok etish ham buyumning tashqi koʻrinishiga kiradi. Mahsulotning idrok etilishida, unga estetik baho berilishi, tashqi koʻrinish uchun yagona manbaadir.

Texnik estetika – ilmiy soha boʻlib, predmet muhitini shakllanishi va rivojlanishi, odamlarning ish faoliyati jarayonida predmetli sharoit qonuniyatlarini oʻrganadi. Texnik estetikani oʻrganish spetsifik predmeti – bu odamlarning biologik va ijtimoiy mavjudod sifatida predmetli muhit bilan oʻzaro munosabatidir.

Foydali effekt – mahsulotlarning toʻgʻridan-toʻgʻri oʻz oʻrnida ishlatishning natijasidir. Mahsulotning ishlatishda foydali effektning katta-kichikligi, bir qator talablarga amal qiladi: mahsulotning texnik mukammallik darajasi; antropometrik oʻlchovlarga munosibligi; ekspluatatsiya muhitida, uning konstruksiya va shaklning oʻzaro mosligi va h.k.. Shunday qilib, foydali effekt mahsulot sifatini belgilashida asosiy koʻrsatkichlaridan biridir.

Foydalanish qulayligi – mahsulotni oʻzining joyida oddiy, havfsiz va shu kabi ishlatilishi tushuniladi. Foydalanish qulayligi, mahsulotni transportirovka qilish, saqlash, yigʻishtirish, taʼmirlash emas, uni faqatgina ishlatish, foydalanish jarayonida qoʻllaniladi. Foydalanish qulayligi, mahsulotni qurilishi va shakl orqali taʼminlanishi, ularning antropometriya, ergonomika talablariga hamda ekspluatatsiyaning konkret sharoitda mutanosibligidir.

Shakl – mahsulotning muhitga mos qurilmasi, yaʼni nuqta, chiziq, qirra, sirt, burchak, shakl, hajm va boshqalarning aniq oʻlchamga ega boʻlishidir.

Sanoat mahsulotlarida shaklning umumiy talablaridan biri barcha elementlarning kompozitsion qonuniyatlar asosida muvofiqligi.

Shaklning ifodaviyligi – mahsulotning badiiy ko‘rsatkichlaridan biri, bunda buyumning tashqi ko‘rinishi va tuzilishini o‘zaro munosibligi, maqsadga muvofiqligi aniqlanadi. Bundan tashqari, odamning emotsional kayfiyatiga ta’sir etishi ham muhim ahamiyatga egadir. Mahsulotning bunday ta’sir etish hususiyatlaridan biri – uning dekorativ echimini estetik fahimlanishidir.

Ergonomika - (yunoncha so‘z bo‘lib, «ergon» - ish, «nomos» - qonun degani) ilmiy-nazariy va ilmiy-eksperimental soha bo‘lib, odamning o‘zgarib turadigan muhitda, ma’lum ta’sirlanishini talab etuvchi har-xil jihozlar va ish faoliyati muhitida vositalarning odamga ta’sir qiladigan psixofiziologik faktorlarini o‘rganadi. Ergonomikaning nazarga oladigan va o‘rganuvchi asosiy faktorlariga har xil qo‘zg‘atuvchilarga odamning munosabati (reaksiyasi), ya’ni optik, tovushli, haroratli va hk.. kiradi. Shu munosabat bilan, ergonomika odamning fiziologiya, psixofiziologiya bilimlariga tayanadi va loyhalanayotgan ob’ektlar shakliga birqancha talablarni aniqlab beradi.

Estetik qimmati – ma’lum mahsulot yoki predmetli muhitining odamlar estetik qarashlariga muvofiqligi. Estetik baholanayotgan ob’ektni, uning barcha hususiyatlarini umumiyliigi va ular orasidagi har xil bog‘lanishlarning paydo bo‘lishi, birinchi tomondan odam, hamda ikkinchi tomondan ijtimoiy muhitini xarakterlaydi.

Umuman olganda, badiiy sifat odatda, mahsulotning estetik ahamiyati shartlaridan biri bo‘lib hizmat qiladi.

I. Normativ-huquqiy hujjatlar:

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitusiyasi.—T.:O'zbekiston, 2018.
2. O'zbekiston Respublikasining 2020 yil 23 sentabrda qabul qilingan “Ta’lim to’g’risida”gi O’RQ-637-sonli Qonuni.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevral “O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida”gi 4947-sonli Farmoni.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 21 sentabr “2019-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini innovatsion rivojlantirish strategiyasini tasdiqlash to'g'risida”gi PF-5544-sonli Farmoni.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 27 may “O'zbekiston Respublikasida korrupsiyaga qarshi kurashish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi PF-5729-son Farmoni.
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 27 avgust “Oliy ta’lim muassasalari rahbar va pedagog kadrlarining uzluksiz malakasini oshirish tizimini joriy etish to’g’risida”gi PF-5789-sonli Farmoni.
7. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 oktabr “O'zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida”gi PF-5847-sonli Farmoni.
8. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2020 yil 25 yanvardagi Oliy Majlisga Murojaatnomasi.
9. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2001 yil 16 avgustdagi “Oliy ta’limning davlat ta’lim standartlarini tasdiqlash to’g’risida”gi 343-sonli Qarori.
10. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2015 yil 10 yanvardagi “Oliy ta’limning Davlat ta’lim standartlarini tasdiqlash to’g’risida”gi 2001 yil 16 avgustdagi “343-sonli qaroriga o’zgartirish va qo‘shimchalar kiritish haqida”gi 3-sonli qarori.

II. Maxsus adabiyotlar:

1. Ishmuhamedov R.J., M.Mirsolieva. O'quv jarayonida innovatsion ta'lim texnologiyalari. – T.: «Fan va texnologiya», 2017.- 60 b.
2. Ishmuhamedov R, Mirsolieva M, Akramov A. Rahbarning innovatsion faoliyati. – T.: “Fan va texnologiyalar”, 2019.- 68 b.
3. Коджаспирова Г.М. Педагогика в схемах, таблицах и опорных конспектах./ -М.:Айрис-пресс, 2016.

4. Натанзон Э. Ш. Приемы педагогического воздействия. - М, 2012. - 202 с.
5. Сергеев И.С. Основы педагогической деятельности: Учебное пособие. – СПб.: Питер, 2014.
6. Bobojonova G.I. Fazoviy san’atlarni xis qilish. – T.: MRDI, 2007. - 26 b.
7. Yusupova N. Ranglarga yashiringan sirlar. -T.: DAVR PRESS, 2010. - 152 b.
8. Xudayberganov R. Tasviriy san’atda rang. – T.: TDSI O‘quv bosmaxonasi, 2004.
9. Xudayberganov R. Ranglar jils. – T. TDSI o‘quv bosmaxonasi, 2009.
10. Bobojonova G.I. Fazoviy san’atlarni his qilish. – T.: MRD, 2007. – 26 b.

III. Elektron ta’lim resurslari

1. www.edu.uz.
2. www.aci.uz.
3. www.ictcouncil.gov.uz.
4. www.lib.bimm.uz
5. [www. Ziyonet. Uz](http://www.Ziyonet.Uz)
6. www.sciencedirect.com
7. www.acs.org
8. www.nature.com
1. <http://www.kornienko-ev.ru/BCYD/index.html>.